

**ĒNU EKONOMIKA
LATVIJAS BŪVniecības NOZARĒ
2015 - 2016**

Arnis Sauka

Sadarbībā ar:

**LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNERĪBA**

SSE RIGA

BASE ir biedrība, kuras mērķis ir veicināt ilgtspējīgu valsts tautsaimniecības izaugsmi un godīgu, konkurētspējīgu uzņēmējdarbības vidi. Tā apvieno ekspertus ar uzņēmējdarbības, akadēmisko un valsts pārvaldes pieredzi, lai piedāvātu analīzi un risinājumus ēnu ekonomikas mazināšanas jomā.

Par autoru

Dr. Arnis Sauka ir SSE Riga asociētais profesors, SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centra direktors un NVO “BASE” (*Business Against Shadow Economy*, tulk.: Bizness pret ēnu ekonomiku) valdes loceklis. Viņa galvenās pētniecības interešu jomas ir ēnu ekonomika, uzņēmumu konkurētspēja un darbības izvēršana starptautiskajos tirgos. Arnis ir ieguvis zinātņu doktora grādu vadībzinātnē Zīgenas Universitātē (Vācija) un ir bijis pētnieks Jenčēpingas Starptautiskajā biznesa skolā (Zviedrija) un Londonas Universitātē- UCL (AK).

E-pasts: arnis.sauka@sseriga.edu

Pateicība

Liels paldies visiem Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem un vadošajiem speciālistiem, kuri piedalījās intervijās, paužot viedokli par ēnu ekonomiku nozarē. Izsakām pateicību Valsts ieņēmumu dienestam, personīgi ģenerāldirektorei Ilzei Cīrulei un ģenerāldirektors vietniecei nodokļu jomā Dacei Pelēkai, kā arī Ekonomikas ministrijas valsts sekretāram Jurim Stinkam par sniegtajiem statistikas datiem. Paldies Latvijas Būvuzņēmēju partnerībai, personīgi Baibai Fromanei un Lienei Muciņai par atbalstu pētījuma gaitā.

2017. gada maijs

© Autors, BASE, 2017

Ziņojuma kopsavilkums

Ziņojums “Ēnu ekonomika Latvijas būvniecības nozarē 2015-2016” veikts pēc “Latvijas būvuzņēmēju partnerība” pasūtījuma, biedrībai “BASE” sadarbojoties ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga). Tā mērķis ir, apkopojot pieejamo statistiku, būvuzņēmumu vadītāju, kā arī nozares ekspertu viedokļus, sniegt padziļinātu ieskatu ēnu ekonomikas problemātikā Latvijas būvniecības nozarē 2016. gadā, salīdzinājumā ar 2015. gadu.

Ziņojums balstās uz sekojošiem pētījumiem:

- (1) Reprezentatīvas, 251 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas, kas veikta 2017. gada aprīlī (par situāciju nozarē 2016. gadā). Situācijas 2016. gadā salīdzināšanai ar 2015. gadu izmantos 2016. gada aprīlī- maijā veiktais pētījums: reprezentatīva, 254 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptauja (par situāciju nozarē 2015. gadā).
- (2) Par cik minētie pētījumi salīdzinoši vairāk ietver mazos un vidējos nozares uzņēmumus, 2017. gada aprīlī papildus veicām ekspertintervijas. Kopumā tika aptaujāti 5 lielu uzņēmumu vadītāji ar ilgstošo pieredzi nozarē un aktīvu iesaisti nozares pārstāvniecībā. Šo interviju mērķis - iegūt plašāku skatījumu uz ēnu ekonomikas problemātiku būvniecības nozarē.

Kā rāda pieejamie statistikas dati, būvniecības produkcijas apjoms 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu, ir piedzīvojis būtisku kritumu, samazinoties par 17.8% (CSB, 2017). Kopējo nozares apjomu samazinājumu būtiski ietekmēja 33.4% samazinājums tieši inženierbūvju būvniecībā, kas ir ļoti būtiska nozares sastāvdaļa. Nozarē, kur valda ļoti asa konkurence, kopējā apjoma kritums nevar neietekmēt arī ēnu ekonomikas lielumu. Atbilstoši SSE Rīga “Ēnu ekonomikas indeksa” (Putniņš un Sauka, 2017) pētījumam, kurš tiek veikts kopš 2010. gada, ēnu ekonomikas līmenis būvniecības nozarē Latvijā ir saglabājies ļoti augsts. Proti, vidējais rādītājs 2014-2016 gados ēnu ekonomikai būvniecības nozarē Latvijā ir 40,0 %.

Uz būtiskām problēmām attiecībā uz ēnu ekonomiku nozarē norāda arī atsevišķi pieejamās statistikas dati. Piemēram, atbilstoši Valsts ieņēmumu dienesta (VID) sniegtajai informācijai, 2016. gadā būvniecības nozarē nodarbināto vidējie mēneša darba ienākumi bija 754 EUR, kas ir mazāk kā vidējie mēneša darba ienākumi valstī (837 EUR). Jāatzīmē, ka vidējie mēneša darba ienākumi gan nozarē, gan valstī kopumā, salīdzinājumā ar 2014. un 2015. gadu, ir kāpuši. Tāpat, atbilstoši VID datiem, salīdzinājumā ar algu sadalījumu valstī kopumā, būvniecības nozares

uzņēmumu darbinieki proporcionāli vairāk saņem algas kategorijās ‘zem un nedaudz vairāk kā minimālā’ un mazāk - ‘lielo algu’ kategorijās.

Nozarē ir mazinājies arī darba ņēmēju skaits: no 55 966 darbinieku 2015. gadā uz 501 778 darbiniekiem 2016. gadā. Tomēr, kā liecina gan pieejamā “Lursoft” informācija, gan arī VID apkopotie dati, kopbudžeta ieņēmumi no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem 2016. gadā ir pieauguši, pie tam būtiski. VID pārstāvji to skaidro ar negatīvā pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumu samazinājumu. Savukārt, ne aprēķini par kopējo ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē (Putniņš un Sauka, 2017), ne arī dati no reprezentatīvas pētījuma aptaujājot vairāk kā 250 Latvijas būvniecības uzņēmumus, par būtisku ēnu ekonomikas mazināšanos nozarē nelielina. Tāpat intervētie eksperti šī pētījuma ietvaros nevar norādīt uz jebkādam, iepriekšējā gada vai ilgākā termiņā īstenotām aktivitātēm, kas šādu nodokļu ieņēmumu pieaugumu no nozares varētu izskaidrot.

Proti, rezultāti no reprezentatīvas Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas, kas veiktas 2017. un 2016. gados, norāda, ka ēnu ekonomika nozarē ir tikpat liela problēma kā tā bija gadu iepriekš. Proti, nozares uzņēmumi joprojām vērtē problēmas lielumu ar 4.8 no 7, kur ‘7’ nozīmē - tā ir ļoti liela problēma, kas būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju. Atbilstoši jaunākajiem pētījuma rezultātiem, ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē gan ir nedaudz krities: no 40.0% 2015. gadā uz 38.5% 2016. gadā. Samazinājies ir arī ēnu ekonomikas apjoms visās tās komponentēs. Proti, ir nedaudz samazinājušās aplokšņu algas (34.6% 2016. gadā salīdzinājumā ar 36.3% 2015. gadā) pie situācijas, kad valstī kopumā novērots neliels aplokšņu algu pieaugums (18.1% 2016. gadā salīdzinājumā ar 17.9% 2015. gadā). 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu, ir mazinājusies arī uzņēmumu ienākumu neuzrādīšana (attiecīgi: 18.5% un 19.9%) un darbinieku skaita neuzrādīšana (attiecīgi: 7.6% un 9.6%), kā arī korupcijas apjoms nozarē. Tomēr aplokšņu algas un neuzrādītie ienākumi Latvijas būvniecības nozarē joprojām ir iespaidīgi - būtiski lielāki nekā vidēji Latvijā.

Atbildot uz jautājumu “Kāda ir aptuvenā varbūtība tikt “noķertam” tipiskam uzņēmumam Jūsu nozarē, ja uzņēmums neuzrāda ieņēmumus, neuzrāda darbinieku skaitu, neuzrāda (patieso) darbinieku algu un veic neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ kontraktu?”, būvniecības uzņēmumu pārstāvji atzīst ka, varbūtība tikt pieķertiem ir salīdzinoši augsta. Tomēr pētījuma rezultāti norāda arī uz to, ka sekas par pieķeršanu vairumā gadījumu tiek vērtētas kā salīdzinoši nebūtiskas. Atbilstoši iegūtajiem rezultātiem, būvniecības nozarē uzņēmumi visvairāk izvairās no darbaspēka nodokļu maksāšanas, pie tam pat salīdzinoši vairāk kā gadu iepriekš. Tam seko izvairīšanās no ienākuma nodokļa un PVN. Tomēr aptaujātie nozares eksperti uzsver ciešo saikni, norādot PVN izkrāpšanas shēmas kā ļoti būtisku avotu skaidrās naudas ieguvei, kas cita starpā tiek izmantots arī aplokšņu algu maksāšanai. Kā uzsver

daži no ekspertiem, visticamāk, šādas shēmas tiek 'piesegtas', kas cita starpā, nozīmē, ka problēma nebūt nav viegli un ātri risināma.

Gan uzņēmējiem, gan ekspertiem, pētījuma ietvaros tika lūgts identificēt galvenās ēnu ekonomikas apjomu veicinošās problēmas Latvijas būvniecības nozarē. Būtiskākais secinājums, līdzīgi kā ziņojumā gadu iepriekš - rezultāti apstiprina, ka ēnu ekonomika ir kompleksa parādība, kas prasa kompleksu pieeju tās risināšanā. Proti, identificēto problēmu klāsts skaidri parāda, ka Latvijas politikas veidotājiem ir jāstrādā pie vairākiem - gan ar likumdošanu, gan nodokļu sistēmas sakārtošanu, gan 'domāšanas' un motivācijas uzlabošanu, gan nozari kontrolējošo iestāžu kvalitātes uzlabošanas, komunikācijas ar nozari uzlabošanas saistītiem pasākumiem vienlaikus. Atbilstoši jaunākā pētījuma rezultātiem, augstas nodokļu likmes, nekonsekventa nodokļu politika, nesakārtota tiesiskā vide, zemākās cenas princips iepirkumos, 'vienas dienas uzņēmumu' parādīšanās iepirkumos un iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana ir faktori, kuru problemātiskums tiek vērtēts ar '5' vai vairāk - tātad kā ļoti būtiskas problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu nozarē. Papildus 2016. gadā, salīdzinājumā ar 2015. gadu, uzņēmumi daudz vairāk norāda uz to, ka sociālā nodokļa nomaksai nav noteikts princips līdzīgs reversajam PVN, kā arī uz drastiskajiem sodiem un sankcijām. Tāpat, diemžēl, lielākā mērā kā 2015. gadā, būvniecības nozares uzņēmēji pauž viedokli, ka vienkārši neredz jēgu maksāt nodokļus.

Par nepieciešamību ēnu ekonomikas mazināšanai izmantot kompleksu pieeju, piekrīt arī aptaujātie nozares eksperti. Eksperti sevišķi uzsver apjomu trūkumu un ar to saistīto aso konkurenci nozarē, kas ir viens no galvenajiem ēnu ekonomikas veicinātājiem. Norādot uz lielo valsts iepirkuma īpatsvaru, eksperti aicina politikas veidotājus labāk plānot nozares noslodzi un aktīvāk strādāt pie attiecīgo fondu apguves. Tāpat eksperti norāda uz būtiskām problēmām, kas saistītas ar zemākās cenas principu iepirkumos, kā arī iepirkumos izmantotajiem kritērijiem. Proti, eksperti runā par ierobežotām iespējām celt ražošanas efektivitāti, nereti tieši iepirkumos noteikto kritēriju dēļ. Piemēram, to, ka tiek noteikts nevis tas, kādam ir jābūt produktam vai sniegtajam pakalpojumam, bet tieši kā, ar kādam iekārtām un tml. produkts ir jāizgatavo. Eksperti uzskata, ka šāda pieeja lielā mērā bremzē nozares attīstību - sevišķi pie asas konkurences apstākļiem, kas vēl vairāk veicina izvairīšanos no nodokļu maksāšanas tieši tāpēc, lai spētu piedāvāt zemāko cenu. Eksperti uzver arī problēmu ar ļoti zemas kvalitātes projektu līmeni, kas tieši ietekmē būvniecības tālāko procesu un līdz ar to arī uzņēmumu iesaisti ēnu ekonomikas darbībā.

2017. gada pētījumā lūdzām reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasei novērtēt, cik efektīvi valsts ir īstenojusi politiku (t.i. iniciēti, izstrādāti un/ vai ieviesti dažādi instrumenti) ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā 2016. gadā. Lūdzām sniegt vērtējumu skalā no 1-7, kur "1" nozīmē "ļoti neefektīvi",

iegūstot rezultātu - tikai 2.8. Pētījuma rezultāti norāda, ka, pēc uzņēmēju domām, visefektīvāk 2016. gadā politikas veidotāji Latvijā ir strādājuši pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas (vidējais vērtējums 4.1 skalā no 1-7, kur '7' nozīmē augstāko vērtējumu). Tam seko darbs pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanas, būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana, sasaistot ar Publisko iepirkumu likumu, kā arī regulējuma administratīvo sodu piemērošanas praksei par pārkāpumiem būvniecībā pilnveidošanā. Kā mazāk efektīvas, savukārt, uzņēmēji novērtējuši politikas veidotāju iniciatīvas t.s. baltā saraksta pilnveidošanai, atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos veicināšanu un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu, kā arī regulējumu par pienākumu ģenerālu uzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu ieviešanu.

Arī aptaujātie eksperti norāda, ka politikas veidotāji iepriekšējā gadā neko būtisku ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē nav izdarījuši. Savukārt, iesāktās izmaiņas, pēc ekspertu domām, lielā mērā ir ļoti vajadzīgas, tomēr, diemžēl, notiek ļoti lēni un pārmērīgi birokrātiski. Praktiski visi aptaujātie eksperti arī ir vienprātīgi, ka iedarbīgs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē būs tas, ja nozare spēs vienoties par minimālo algu. Eksperti uzsver nepieciešamību šo iniciatīvu saistīt ar priekšrocībām iepirkumos tiem uzņēmumiem, kuri to atbalsta un izpilda. Lielākā daļa aptaujāto ekspertu par pareizām un vēlamām uzskata arī visas iesāktās iniciatīvas, kas saistītas ar laika uzskaiti. Eksperti vairākkārt arī uzsvēra nozīmīgumu diskusijai par zemāko cenu un saimnieciski izdevīgāko iepirkumu, nereti saistot šo diskusiju arī ar jautājumu par tipveida līgumu ieviešanu. Tāpat eksperti norāda uz problēmām kontroles mehānismā, tai skaitā nepieciešamību celt kompetenci VID un citās kontrolējošajās iestādēs un to, ka tas negatīvi ietekmē ēnu ekonomikas mazināšanos būvniecības nozarē.

2016. gadā veiktajā pētījumā, kur aptaujājām aptuveni 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu īpašniekus un vadītājus, respondentu viedokļi par dažādām plānotajām un uzsāktajām aktivitātēm ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas palielināšanai būvniecības nozarē nereti dalījās. Šī iemesla dēļ 2017. gada pētījumā respondentiem no reprezentatīvas būvniecības izlases jautājām, vai, pēc viņu domām, konkrētā aktivitāte vispār ir vēlama t.i. potenciāli samazina ēnu ekonomikas apjomu nozarē un palielina nozares konkurētspēju? Rezultāti apliecina, ka kopumā būvniecības nozarē nav vienotības attiecībā uz lielāko daļu no plānotajām vai uzsāktajām iniciatīvām. Piemēram, lai arī politikas darbu - vismaz uzsāktu - pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas, kā arī darbu pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanas, uzņēmēji kopumā vērtē kā efektīvu, aptuveni puse aptaujāto arī neuzskata šādas aktivitātes kā vēlamas. Līdzīgi, kā tādas, kas pozitīvi neietekmēs ēnu ekonomikas mazināšanos Latvijas būvniecības nozarē, vismaz 40% aptaujāto, citu starpā, min sekojošas aktivitātes: "izstrādāt un ieviest regulējumu par

obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai”; “izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektronisku reģistrēšanu un to kustības uzskaiti būvobjektā”, kā arī “izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem”.

Savukārt, lielākā daļa aptaujāto kā vēlamas atzīst sekojošas aktivitātes: “veicināt atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu”, kā arī “izstrādāt un ieviest regulējumu, kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā” un “izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus”.

Par to, kāpēc atsevišķas iniciatīvas var nebūt vēlamas lielākai vai mazākai daļai būvniecības uzņēmumu, jautājām nozaru ekspertiem, Latvijas lielo uzņēmumu pārstāvjiem ar ilgstošo pieredzi būvniecības nozarē. Attiecībā uz iniciatīvu “izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai”, eksperti norāda, ka daļai uzņēmumu palielināsies izmaksas, t.sk. tāpēc, ka būs godīgāk jāuzrāda reālais algu līmenis. Tas, kā uzsver aptaujātie eksperti, daudziem, protams, nepatīk. Kopumā, un ne tikai attiecībā uz šo rādītāju, eksperti uzsver, ka ne tuvu visi uzņēmumi nozarē vēlas iziet no melnās vai pelēkās zonas. Pie tam pie pašreizējās asās konkurences mazākajiem uzņēmumiem šis var būt arī izdzīvošanas jautājums, tāpēc arī tie ir pret.

Savukārt, attiecībā uz iniciatīvu “būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi”, visi eksperti uzsver, ka ir loģisks satraukums no daudziem uzņēmumiem nozarē, ka, ieviešot šādu klasifikāciju uzņēmumiem, kas ‘tiks ielikti’ kādā zemākā kategorijā, būs ierobežota pieeja dalībai lielākos konkursos. Respektīvi, regulējums sašaurinātu uzņēmumu loku, kas var piedalīties iepirkumos, izpildot noteiktos kritērijus. Bet tas, savukārt, noteikti nav pa prātam uzņēmumiem, kuri reāli kritērijus var izpildīt, tomēr to nedara, piemēram, neuzrādīto ieņēmumu vai algu dēļ. Eksperti min vēl citus piemērus, tomēr kopumā uzsver šīs iniciatīvas nozīmīgumu ēnu ekonomikas mazināšanai - neskatoties uz atsevišķu vai pat daudzu nozares uzņēmumu pretestību.

“Veicināt atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu” atbalsta vairāk kā 90% aptaujāto uzņēmumu, arī eksperti pauž galvenokārt atbalstošu viedokli. Savukārt, runājot par iniciatīvām administratīvo sodu palielināšanā un arī sodu piemērošanas praksi, atbalstot to reprezentatīvās aptaujas uzņēmumu daļu, kas redz

šādas iniciatīvas kā nevēlamas, eksperti kritizē kontrolējošo iestāžu kompetenci un pieeju. Komentējot, kāpēc iniciatīva “izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem” var nebūt vēlama atsevišķiem nozares uzņēmumiem vai arī nozarei kopumā, aptaujātie eksperti min vairākus argumentus. Tomēr kopumā, spriežot pēc aptaujāto ekspertu izteiktajiem viedokļiem, uzņēmēji vienkārši netic, ka šāds regulējums ir reāli izpildāms būvniecības nozares specifikas dēļ. Proti, tāpēc, ka vienkārši nav iespējams izsekot visai apakšuzņēmēju ķēdei, bet šo ķēdi ierobežot arī nevar.

Komentējot iniciatīvu “izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus”, viens no aptaujātajiem ekspertiem uzsver, ka: “Tipveida līgumi noteikti nav izdevīgi tiem, kuriem ir ļoti labas, ilgstošas un stabilas ‘attiecības’ ar pasūtītājiem. Tur ir līgumos dažādi speciāli nosacījumi, kuri pārējiem vienkārši nav sasniedzami. Jāsaprot, ka principā te ir izstrādātas shēmas, kur labi iegūst gan pasūtītājs, gan pasūtījuma izpildītājs. Tāpēc arī paši pasūtītāji nav ieinteresēti neko mainīt.” Eksperti uzsver arī to, ka tipveida līgums dotu pienesumu zemākajai cenai, jo, ja līgums ir tipveida tur neko daudz nevar mainīt - visu nosaka konkurence. Runājot par šīm iniciatīvām kopumā, eksperti uzsver to, ka dažādu nozares uzņēmumu attieksmei attiecībā uz augstākminētajām iniciatīvām ir tieša ietekme arī uz to, vai būs iespējams noslēgt ģenerālvienošanos. Proti, būvniecības nozarē nav vienotības par dažādu uzsākto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai ‘lietderību’ lielā mērā tieši dēļ nevēlēšanās iziet no pelnīgās zonas. Tāpēc, lai arī ģenerālvienošanos aptaujātie eksperti kopumā uzskata par pozitīvu un nozarei vajadzīgu, tomēr eksperti norāda, ka šo iniciatīvu īstenot nebūs vienkārši.

Ceram, ka pētījumā apkopotās atziņas un ieteikumi palīdzēs Latvijas politikas veidotājiem turpināt darbu pie analītiskākiem un veiksmīgākiem risinājumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē. Nobeigumā - ļoti svarīgi uzsvērt, ka identificēto komplekso ēnu ekonomikas problēmu risināšanai un aktivitāšu ieviešanai būvniecības nozarē, būtiska ir ne tikai dažādu nozaru ministriju aktīva iesaiste un savstarpēji koordinēts darbs, bet arī sadarbība ar pašu nozari. Šajā kontekstā ir ļoti būtiski, lai nozares uzņēmumi skaidri apzinās ilgtermiņa ieguvumus no vairāku, pašreiz diskusiju krustugunīs nonākušu, iniciatīvu ieviešanas. Tāpēc ieteiktu politikas veidotājiem, kuri iesaistījušies ēnu ekonomikas mazināšanas un konkurētspējas palielināšanas būvniecības nozarē iniciatīvu plānošanā un īstenošanā, pie spoguļa pielikt sekojošu, vienu no aptaujāto ekspertu, paustajiem viedokļiem: “(Tikai tad var sagaidīt rezultātu), ja būvuzņēmējs redzēs, ka šī iniciatīva dos kādas priekšrocības - tas veidos priekšnoteikumus pasūtījumu iegūšanai vai tamlīdzīgi. Te par ideju neviens neko negrib, ar saukļiem un lozungiem lietām mēs esam daudz kam jau izgājuši cauri... ”.

Satura rādītājs

Ziņojuma kopsavilkums	3
1. Ievads	10
2. Galvenie Latvijas būvniecības nozares statistikas rādītāji: ēnu ekonomikas konteksts	10
3. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi būvniecības nozarē	16
3.1. Metode	16
3.2. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē	18
3.3. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē būvniecības uzņēmumu skatījumā	20
3.4. Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze- būvniecības uzņēmumu skatījums	28
4. Galvenie secinājumi	44
Atsauces	48
Pielikums Nr. 1. Aptaujas anketa reprezentatīvam Latvijas būvniecības nozares pētījumam, 2017. gads	49
Pielikums Nr. 2. Ēnu ekonomikas cēloņi, izaicinājumi un uzņēmēju pielietotās stratēģijas. Interviju vadlīnijas ar atsevišķiem Latvijas lielo būvniecības nozaru uzņēmumu vadītājiem.	52
Pielikums Nr. 3. Atbilžu sadalījums, 8. jautājums. Lūdzu novērtējiet cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā lai īstenotu sekojošas iniciatīvas.	53
Pielikums Nr. 4. 8. jautājums. Vēlama vai nevēlama aktivitāte atkarībā no uzņēmuma lieluma	59
Pielikums Nr. 5. Latvijas būvniecības nozares statistikas rādītāji	62

1. Ievads

Šī ziņojuma galvenais mērķis ir, apkopojot pieejamo statistiku, būvuzņēmumu vadītāju, kā arī nozares ekspertu viedokļus, sniegt padziļinātu ieskatu ēnu ekonomikas problemātikā Latvijas būvniecības nozarē 2016. gadā, salīdzinājumā ar 2015. gadu. Ziņojuma ietvaros tiek identificētas galvenās ēnu ekonomikas problēmas, izvērtētas plānotās iniciatīvas un sniegti priekšlikumi pasākumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē.

Ziņojums balstās uz 2017. gada aprīlī, kā arī 2016. gada aprīlī - maijā veiktiem kvantitatīviem pētījumiem - aptuveni 250 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu reprezentatīvām aptaujām. 2017. gada aptauja un 2016. gada aptauja atbilstoši sniedz ieskatu ēnu ekonomikas problemātikā Latvijas būvniecības nozarē 2016. un 2015. gadā. Šajā ziņojumā, kur iespējams, sniegts abu kvantitatīvo pētījumu salīdzinājums. Aptaujas tika veiktas pēc biedrības "Latvijas Būvuzņēmēju partnerība" pasūtījuma, biedrībai BASE sadarbojoties ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga). Papildus 2017. gada aprīļa beigās notika padziļinātas ekspertu intervijas - situācijas analīzes, iesaistoties 5 lielo Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem - nozares ekspertiem. Šo interviju mērķis - iegūt plašāku skatījumu uz ēnu ekonomikas problemātiku būvniecības nozarē.

Ziņojuma struktūra pakārtota augstākminētajiem pētījumiem un ietver trīs galvenās daļas. Proti, otrajā ziņojuma nodaļā sniegts pieejamās statistikas par Latvijas būvniecības nozari pārskats - faktoriem, kas tieši vai netieši saistīti ar ēnu ekonomikas cēloņiem un apjomu būvniecības nozarē. Savukārt, trešā ziņojuma nodaļā prezentēti un analizēti kvantitatīvo un ekspertinterviju rezultāti. Ceturtajā nodaļā apkopoti galvenie secinājumi. Ceram, ka ziņojumā apkopotie pētījumu rezultāti ne tikai sniegs plašāku ieskatu Latvijas būvniecības nozares ēnu ekonomikas problemātikā, bet arī palīdzēs politikas veidotājiem turpināt darbu pie ēnu ekonomikas mazināšanas un konkurētspējas palielināšanas nozarē.

2. Galvenie Latvijas būvniecības nozares statistikas rādītāji: ēnu ekonomikas konteksts

Kā rāda pieejamie statistikas dati, būvniecības produkcijas apjoms 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu ir piedzīvojis būtisku kritumu, samazinoties par 17.8% (CSB, 2017). Atbilstoši statistikai, šo samazinājumu būtiski ietekmēja 33.4% samazinājums inženierbūvju būvniecībā, kas sastāda būtisku daļu, aptuveni 40%, no kopējā būvniecības produkcijas apjoma valstī. Par 4.0%, samazinājies arī nedzīvojamo ēku

būvniecības apjoms (sk. 1 tabula). Izmaiņu rezultātā produkcijas apjoms būvniecībā faktiskajās cenās 2016. gadā bija 1.42 miljardi EUR.

1. tabula. Būvniecības produkcijas apjoms un tā pārmaiņas 2016. gadā salīdzinājumā ar 2015. gadu

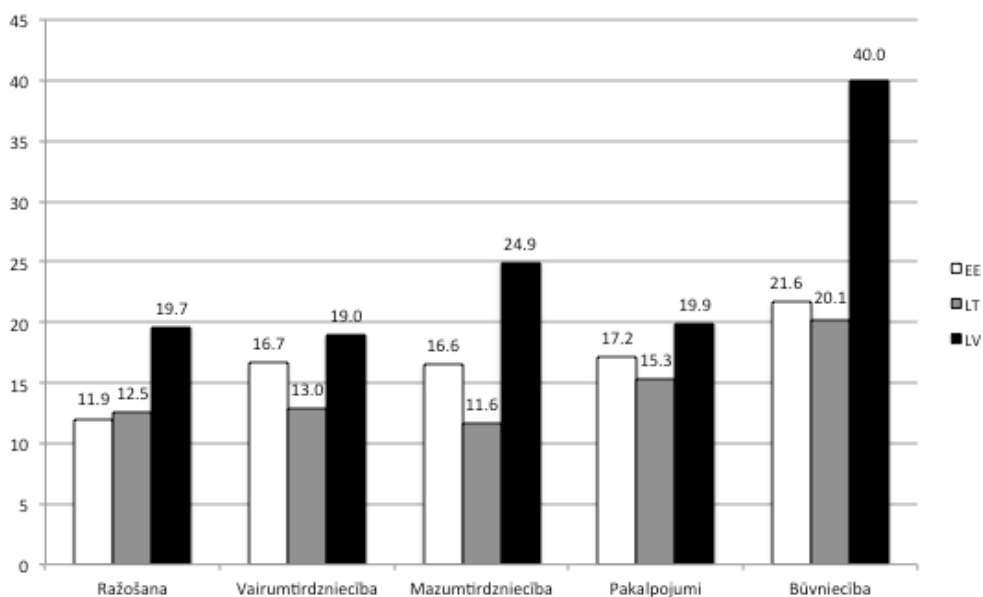
	Pavisam (faktiskajās cenās, milj. eiro)	
	2016. gadā	2016. gadā salīdzinot ar 2015. gadu,%*
Kopā	1425,9	-17,8
Tai skaitā:		
Dzīvojamās mājas, kopā	234,6	2,0
Nedzīvojamās ēkas, kopā	610,9	-4,0
Viesnīcas un tām līdzīga lietojuma ēkas	59,4	46,4
Biroju ēkas	96,0	0,8
Vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības ēkas	33,8	-28,9
Rūpnieciskās ražošanas ēkas un noliktavas	101,4	1,3
Skolas, universitātes un zinātniskās pētniecības iestāžu ēkas	61,8	-33,4
Ārstniecības vai veselības aprūpes iestāžu ēkas	35,2	-21,8
Inženierbūves, kopā	580,4	-33,3
Autoceļi, ielas, ceļi, lidlauku skrejceļi, dzelzceļi	266,0	-29,5
Tilti un tuneļi	22,2	-29,9
Ostas un dambji	40,5	-31,3
Maģistrālie cauruļvadi, maģistrālās sakaru un elektropārvades līnijas	94,4	6,2
Vietējās nozīmes cauruļvadi un kabeļi	105,6	-11,5

* salīdzināmajās cenās, kalendāri izlīdzināts

Avots: CSB, 2017

Nozarē, kur valda ļoti asa konkurence, apjoma samazinājums nevar neatstāt ietekmi arī ēnu ekonomikas lielumu. Atbilstoši SSE Riga “Ēnu ekonomikas indeksa” (Putniņš un Sauka, 2017) pētījumam, kurš tiek veikts kopš 2010. gada, ēnu ekonomikas līmenis būvniecības nozarē Latvijā ir saglabājies augsts arī ņemot vērā 2016. gada tendences - vidējais rādītājs 2014-2016 gados ēnu ekonomikai būvniecības nozarē Latvijā ir 40,0%¹. Tam seko mazumtirdzniecība (24,9 %) (sk. 1 attēls). Arī Lietuvā un Igaunijā augstākais ēnu ekonomikas līmenis ir būvniecības nozarē, tomēr, saskaņā ar Putniņš un Sauka (2017) datiem, ēnu ekonomikas īpatsvars būvniecības nozarē Lietuvā un Igaunijā, salīdzinājumā ar Latviju, ir daudz mazāks.

¹ Vidējais rādītājs ēnu ekonomikas lielumam 2013-2016 gados, atbilstoši Putniņš un Sauka (2016) aplēsēm, arī bija 40%

1. attēls. Ēnu ekonomikas lielums (% no IKP) nozaru dalījumā (vidējais, 2014.–2016. gadā)

Avots: Putniņš un Sauka, 2017

Kā liecina 2017. gada 25. aprīlī publiskotā “Lursoft” informācija², neskatoties uz augstāk aprakstītajām tendencēm - būvniecības produkcijas apjoma kritumu un joprojām augsto ēnu ekonomikas apjomu nozarē, būvniecības uzņēmumi nodokļos 2016. gadā samaksājuši par 7,9% vairāk nekā 2015. gadā. Tomēr šis rādītājs nesader ar VID sniegtajiem datiem par VID administrētiem kopbudžeta ieņēmumiem no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem 2016. gadā, kas gan arī uzrāda nodokļu ieņēmumu pieaugumu (sk. 2. tabulu).

Datus lūdzām komentēt VID pārstāvei, saņemot sekojošu argumentāciju: “Kā redzams pievienotajā tabulā (2. tabula), VID administrēto kopbudžeta ieņēmumu (bez trim transportlīdzekļu nodokļu ieņēmumiem) no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem pieaugums 2016.gadā, salīdzinot ar 2015.gadu, skaidrojams ar negatīvā pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumu samazinājumu. Pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumi ir tie, kas visreālāk atspoguļo nozares ekonomisko situāciju. 2016.gadā, salīdzinot ar 2015.gadu, ir samazinājušās kā būvniecības nozares nodokļu maksātāju veiktās pievienotās vērtības nodokļa iemaksas (par 10,7%), tā arī būvniecības nozares nodokļu maksātāju saņemtās pievienotās vērtības nodokļa atmaksas (par 27,3%). ... Grūti komentēt LETA sniegto informāciju, nezinot tās ieguves kritērijus. Iespējams, atšķirība rodas analizējamo nodokļu maksātāju kopu nesakritību rezultātā. Kā jau iepriekš esam uzsvēruši, sniegtā informācija ir apkopota, pamatojoties uz datu atlases brīdī aktuālā nodokļu maksātāju pamatdarbības veida”.

² <http://www.abc.lv/raksts/28174700-febd-4cc9-9807-d1406eeb6f62> atsauce uz LETA kā informācijas avotu. Skatīts 2017. gada maijā.

Lai arī šādam skaidrojumam var piekrist, tomēr kopumā nodokļu ieņēmumu būvniecības nozarē cēloņi ir grūti izskaidrojami vismaz divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, kā rāda ēnu ekonomikas pētījuma Latvijas būvniecības nozarē 2016. gadā (sk. ziņojuma 3. nodaļu) rezultāti, ne ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē, ne arī nozares attīstībai kopumā nav tikuši īstenoti tik būtiski pasākumi, lai būtu iespējamas šādas krasas izmaiņas. Turklāt kopējie apjomi nozarē ir būtiski samazinājušies. Otrkārt, 1. attēlā prezentētie dati atspoguļo situāciju trīs gadu griezumā, kas nesniedz pietiekoši detalizētu priekšstatu tieši par izmaiņām ēnu ekonomikas apjomā būvniecības nozarē 2016. gadā salīdzinoši ar 2015. gadu³. Tomēr arī reprezentatīvas būvniecības nozares aptauja (sk. 3 nodaļu, 3.2 apakšnodaļu) neliecina par būtisku ēnu ekonomikas (t.i. to galveno komponentu) samazinājumu. Tādējādi, šāds pieaugums nodokļu ieņēmumos nevar tikt izskaidrotas arī ar ēnu ekonomikas samazināšanos nozarē.

2. tabula. VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi Latvijā un no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem, 2014-2016.

Periods	Apskatāmā kopa		Uzņēmumu ienākuma nodoklis	PVN	Sociālās apdrošināša nas iemaksas	Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	Mikro- uzņēmumu nodoklis	Pārējie nodokļi un maksājumi	VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi kopā
2014.	Būvniecības nozare		28,22	-97,77	140,13	82,24	5,42	3,93	162,18
	LBP biedri		3,57	-16,64	13,13	8,14	-	0,39	8,58
	VALSTS		352,73	1 803,71	2 197,22	1 372,72	51,07	1 202,81	6 980,28
2015.	Būvniecības nozare		25,14	-83,35	143,49	83,20	6,76	6,56	181,81
	LBP biedri		4,80	-14,74	13,50	8,09	-	0,64	12,29
	VALSTS		381,00	1 903,57	2 327,46	1 422,19	58,85	1 266,71	7 359,78
2016.	Būvniecības nozare		26,00	-50,04	138,98	79,61	7,17	9,67	211,38
	LBP biedri		2,53	-10,90	13,65	7,55	-	0,49	13,32
	VALSTS		417,74	2 018,90	2 497,78	1 504,43	63,49	1 396,98	7 899,32
Izmaiņas (2016.- 2015.)	Būvniecības nozare	milj. EUR	0,85	33,30	-4,50	-3,60	0,40	3,11	29,57
		%	3,4%	-40,0%	-3,1%	-4,3%	6,0%	47,5%	16,3%
	LBP biedri	milj. EUR	-2,27	3,84	0,15	-0,54	-	-0,15	1,03
		%	-47,4%	-26,1%	1,1%	-6,6%	-	-23,5%	8,4%
	VALSTS	milj. EUR	36,75	115,32	170,32	82,24	4,65	130,27	539,54
		%	9,6%	6,1%	7,3%	5,8%	7,9%	10,3%	7,3%

Avots: VID dati⁴

³ Putniņš un Sauka (2017) metodoloģija ēnu ekonomikas aprēķināšanai balstās uz reprezentatīvu, aptuveni 500 uzņēmumu aptauju Latvijā un pārējās divās Baltijas valstīs. Lai arī metode ļauj aprēķināt kopējo ēnu ekonomikas apjomu, pie izmaiņām respondentu kopā (piemēram, atsevišķos gados ir vairāk lielo būvniecības uzņēmumu, citos gados var būt vairāk vai mazāk būvniecības uzņēmumu kopumā), 500 uzņēmumu vadītāju aptauja nesniedz pietiekoši detalizēti priekšstatu par ēnu ekonomikas apjoma samazinājumu vai palielinājumu viena gada ietvaros visās nozarēs. Tāpēc tiek aprēķināts vidējais apjoms galvenajās nozarēs 3 gadu laikā, sniedzot aptuvenu priekšstatu par ēnu ekonomikas apjomu attiecīgajā nozarē.

⁴ Jaunākie dati saņemti no LR Valsts ieņēmumu dienesta (VID) pēc pieprasījuma 2017. gada aprīlī.

Atbilstoši VID sniegtajiem datiem, 2016. gadā būvniecības nozarē bija nodarbināti 51 778 darba ņēmēji, kas arī ir kritums salīdzinājumā ar 2014. un 2015. gadiem (attiecīgi 59 094 un 55 966 darbinieku) (sk. 3 tabulu).

3. tabula. Darba ņēmēju skaita dinamika Latvijā un būvniecības nozarē no 2014.gadam līdz 2016.gadam*

	Vidēji gadā
	VALSTĪ
2014.gads	794 103
2015.gads	793 547
2016.gads	791 763
	BŪVNICĪBAS NOZARĒ
2014.gads	59 094
2015.gads	55 966
2016.gads	51 778
	Pie LBP biedriem
2014.gads	3 032
2015.gads	3 029
2016.gads	2 807

* informācija no pārskatiem "Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no darba ņēmēju darba ienākumiem, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu pārskata mēnesī"

Avots: VID dati

Būvniecībā joprojām dominē publiskās infrastruktūras projekti (autoceļi, komunikācijas, administratīvās ēkas), kas lielā mērā atkarīgi no publiskajiem iepirkumiem un Eiropas Savienības finansējuma pieejamības. Būvniecības nozares struktūra atspoguļota 4. tabulā.

4. tabula. Latvijas būvniecības nozares struktūra 2016. gadā (%)

	2016
Dzīvojamās mājas	16,5
Administratīvās, sabiedriskās ēkas	21,0
Tirdzniecības ēkas	2,4
Ražošanas ēkas, noliktavas	9,7
Šosejas, ielas, tilti	20,2
Ostas un dambji	2,8
Cauruļvadi, komunikācijas līnijas, kabeļi	14,0
Pārējā būvniecība	13,4

Avots: EM, 2017⁵

Informācija par peļņu un zaudējumiem būvniecības nozarē apkopota 5. tabulā.

⁵ Dati saņemti no Ekonomikas ministrijas (EM) pēc pieprasījuma 2017. gada aprīlī.

5. tabula. Informācija par uzņēmuma gada pārskata rādītājiem Latvijā un būvniecības nozarē, 2013-2015.

Apskatāmā kopa	Apgrozījums, milj. EUR			Peļņa, milj. EUR		
	2013.	2014.	2015.	2013.	2014.	2015.
VALSTS*	53 208,84	53 715,85	53 158,15	3 236,83	3 424,98	3 462,52
Būvniecības nozare**	3 862,38	3 967,02	3 880,94	204,29	179,51	196,83
LBP biedri	627,89	591,18	611,00	29,47	20,67	27,11

Apskatāmā kopa	Zaudējumi, milj. EUR		
	2013.	2014.	2015.
VALSTS*	2 123,87	1 746,05	1 664,41
Būvniecības nozare**	151,10	100,64	120,75
LBP biedri	0,00	0,04	1,04

* informācija no uzņēmuma gada pārskata, bankas gada pārskata, apdrošināšanas sabiedrību gada pārskata, krājaizdevu sabiedrību gada pārskata, privāto pensiju fonda gada pārskata, individuālā komersanta gada pārskata, reliģisko organizāciju gada pārskata, nodibinājumu un biedrību gada pārskata un politisko partiju gada pārskata

** informācija no uzņēmuma gada pārskata un individuālā komersanta gada pārskata

Avots: VID dati

VID sniegtā informācija liecina arī par to, ka vairāk nekā puse nodarbināto būvniecības nozarē 2016. gadā saņēma darba ienākumus virs valstī noteiktās minimālās darba algas, kas ir mazāk kā valstī vidēji. Attiecīgi, darba ienākumus, kas mazāki par valstī noteikto minimālo darba algu, saņēma 22,1% nozarē nodarbināto (valstī vidēji – 16,9%) (6. tabula). Savukārt, informācija VID iesniegtajos darba devēja ziņojumos par VSAOI un IIN 2016. gadā liecina, ka būvniecības nozarē nodarbināto vidējie mēneša darba ienākumi bija 754 EUR, kas ir mazāk kā vidējie mēneša darba ienākumi valstī (837 EUR) (sk. 7. tabulu). Daudz labāki rādītāji gan šajā, gan arī lielākajā daļā citu kategoriju ir uzņēmumiem - Latvijas būvuzņēmēju partnerības (LBP) biedriem, kas ir salīdzinoši daudz lielāki uzņēmumi par vidējo būvniecības nozarē. Tāpat jāatzīmē, ka vidējie mēneša darba ienākumi gan nozarē, gan valstī kopumā 2016. gadā ir kāpuši, salīdzinot ar 2014. un 2015. gadu.

6. tabula. Nodarbināto sadalījums Latvijā un būvniecības nozarē pēc bruto darba ienākumu apmēra 2016.gadā*

Apskatāmā kopa	Nodarbināto darba ienākumu apmērs					
	alga 0 EUR	mazāki par minimālo algu	minimālā alga 370 EUR	no minimālās algas līdz 700 EUR	no 700 EUR līdz 1400 EUR	Virs 1400 EUR
VALSTS	6,2%	16,9%	3,9%	30,9%	30,0%	12,0%
Būvniecības nozare	10,6%	22,1%	3,5%	28,2%	25,3%	10,3%
LBP biedri	7,4%	7,3%	0,2%	11,6%	45,6%	27,9%

* nodarbinātā ienākumi tiek saskaitīti, ja nodarbinātais vienlaikus strādā pie vairākiem darba devējiem, informācija no pārskatiem "Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no darba ņēmēju darba ienākumiem, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu pārskata mēnesī"

Avots: VID dati

7. tabula. Būvniecības nozarē un vidēji valstī nodarbināto vidējie mēneši darba ienākumi no 2014.gada līdz 2016.gadam*, EUR

Apskatāmā kopa	2014.	2015.	2016.
VALSTS	739	792	837
Būvniecības nozare	657	717	754
LBP biedri	1 158	1 236	1 288

* nodarbinātā ienākumi tiek saskaitīti, ja nodarbinātais vienlaikus strādā pie vairākiem darba devējiem, informācija no pārskatiem "Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no darba ņēmēju darba ienākumiem, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu pārskata mēnesī"

Avots: VID dati

Informācija par izplatītākajām profesijām būvniecības nozarē 2016.gadā, vidējo nostrādāto stundu skaitu un vidējo stundas tarifa likmi 2016.gadā, informācija par vidējo nostrādāto stundu skaitu un vidējo stundas tarifa likmi 2016.gadā, kā arī citi Latvijas būvniecības nozares statistikas rādītāji, kurus apkopojis VID un Ekonomikas ministrija (EM), atrodami pielikumā Nr. 5.

3. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi būvniecības nozarē

3.1. Metode

Šajā ziņojuma daļā apkopoti rezultāti no reprezentatīvām Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujām, kas veiktas 2017. un 2016. gadā, kā arī 2017. gadā īstenotajām ekspertintervijām - situāciju analīzes ar lielo Latvijas būvuzņēmēju vadītājiem.

Reprezentatīvās Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujas tika veiktas, lai iegūtu vispārināmu nozares vērtējumu attiecībā uz ēnu ekonomikas apjomu, galvenajām komponentēm un problēmām, kā arī ēnu ekonomiku ietekmējošajiem faktoriem Latvijas būvniecības nozarē. Pētījuma ietvaros 2017. gadā tika aptaujāti pavisam 251, pēc nejaušās izlases atlasīti, Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji un vadošie speciālisti. Izlase tika veidota atbilstoši Lursoft datiem par būvniecības nozarē (NACE 41, 42, 43) ekonomiski aktīvu uzņēmumu sadalījumu pēc sekojošiem parametriem⁶:

<i>Reģions:</i>	<i>Uzņēmuma lielums:</i>
Rīga: 43%	līdz 9 darbiniekiem: 73%
Pierīga: 24%	10-49 darbinieki: 18%
Kurzeme: 9%	50-249 darbinieki: 8%
Vidzeme: 8%	250 un vairāk darbinieku: 1%
Zemgale: 11%	
Latgale: 5%	

⁶ Pēc līdzīgiem parametriem tika veikts arī pētījums 2016. gadā

Nozare:
ēku būvniecība: 44%
ceļu būvniecība: 7%
energoapgāde: 4%
elektrība/telekomunikācijas: 10%
hidrotehniskie objekti: 3%
nekvalificētie un citi specializētie būvdarbi: 32%

Informācijas ieguves metode: datorizētas telefonintervijas (CATI). Intervijas veica “Latvijas fakti” 2017. gada aprīlī. Intervijas balstījās uz aptaujas anketas (sk. pielikums Nr. 1), kas sastāv no četrām galvenajām daļām:

- a. Profila informācija (1-4 jautājumi)
- b. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi nozarē

Šajā daļā, balstoties uz Putniņš un Sauka (2015) izstrādāto metodoloģiju, jautājām Latvijas būvniecības uzņēmumiem par (1) ēnu ekonomikas apjomu atsevišķās ēnu ekonomikas komponentēs (10-13 jautājumi), (2) to, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma nozares konkurētspējai (5. jautājums), (3) kāda ir varbūtība tikt pieķertam iesaistoties dažādās ēnu ekonomikas darbībās (6. jautājums), un (4) kādas ir potenciālās sekas (9. jautājums). Tāpat lūdzām respondentus novērtēt, no kādu nodokļu nomaksas Latvijas būvniecības uzņēmumi izvairās visvairāk (14. jautājums).

- c. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē-būvniecības uzņēmumu skatījumā

Šajā aptaujas daļā uzdevām respondentiem jautājumu ‘Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (3-5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē?’ (15. jautājums). Jautājums ietver 18 galvenās problēmas, kuras tika identificētas pagājušā gada pētījumā. Lūdzām respondentus šos faktorus izvērtēt skalā no 1 līdz 7, kur viens ir ‘1’ nozīmē pilnībā nepiekrītu, bet ‘7’ – pilnībā piekrītu, ka šīs ir starp galvenajām (3-5) problēmām.

- d. Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze - būvniecības uzņēmumu skatījums

Lūdzām Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājus novērtēt, cik efektīvi 2016. gadā valsts ir īstenojusi politiku ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā (7. jautājums). Balstoties uz iepriekšējā gadā īstenotās aptaujas rezultātiem, lūdzām vadītājus arī novērtēt konkrētas iniciatīvas - gan to efektivitāti, gan arī to, vai, pēc

respondentu domām, konkrētā iniciatīva vispār ir vēlama būvniecības nozarei (8. jautājums). Savukārt, 16. jautājumā respondentiem tika piedāvāts izvērtēt vairākus kritērijus, jautājot, cik liela ir to ietekme uz salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē.

Par cik pētījums lielākoties ietver mazos un vidējos uzņēmumus, papildus reprezentatīvajam pētījumam veicām arī ekspertintervijas - situācijas analīzes ar lielo Latvijas būvuzņēmēju vadītājiem. Proti, 2017. gada aprīļa beigās vērsāmies pie 5 lielu būvniecības uzņēmumu vadītājiem ar lūgumu sniegt papildus informāciju, kas palīdzētu interpretēt reprezentatīvās aptaujas rezultātus ar mērķi iegūt plašāku skatījumu uz ēnu ekonomikas problemātiku būvniecības nozarē. Papildus tam, ka ekspertiem bija jābūt liela Latvijas būvniecības uzņēmuma vadītājiem ar ilgstošu pieredzi nozarē, svarīgs atlases kritērijs uzaicināšanai uz interviju bija arī to iesaistīšanās ar nozaru saistītās aktivitātēs, tai skaitā nozares pārstāvniecības organizācijās. Vērsāmies pie vadītājiem kā ekspertiem, ar lūgumu runāt par nozari kopumā (nevis savu uzņēmumu). Intervijas tika balstītas uz vadlīnijām, sk. 2 pielikumu.

Šī ziņojuma daļas turpinājumā tiek sniegti galvenie augstāk aprakstīto pētījumu rezultāti. Pētījuma dalībniekiem tika apsoltā konfidencialitāte, tāpēc ziņojumā netiek pieminēts neviena respondenta vārds vai pārstāvētais uzņēmums.

3.2. Ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē

Pirmkārt, lūdzām respondentiem, 251, pēc nejaušas izlases atlasītiem, Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem un vadošajiem speciālistiem novērtēt ***cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē*** strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā? Vērtējums tika sniegts skalā no 1-7 kur '1' nozīmē - nav problēma un tas neietekmē konkurētspēju, bet '7' – tā ir ļoti liela problēma, būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju. Rezultāti apkopoti 8. tabulā, kur redzams, ka 2015. gadā uzņēmēji vidēji ēnu ekonomiku kā problēmu novērtēja ar 4.8. Arī 2016. gadā uzņēmēji lika vērtējumu tieši tikpat: 4.8, tātad vērtējot ēnu ekonomiku kā relatīvi lielu problēmu būvniecības nozares konkurētspējai.

8. tabula. Ēnu ekonomika kā problēma būvniecības nozares konkurētspējai, 2015- 2016.

Skalā no 1-7 kur '1' nozīmē - neietekmē konkurētspēju, bet '7' – tā ir ļoti liela problēma

2016	4.8 (no 7.0)
2015	4.8 (no 7.0)

Avots: BASE, 2017

Balstoties uz Putniņš un Sauka (2015) metodoloģiju, šī pētījuma ietvaros tika aprēķināts *ēnu ekonomikas apjoms Latvijas būvniecības nozarē*. Dati apkopoti 9. tabulā. Atbilstoši mūsu aprēķiniem, ēnu ekonomika Latvijas būvniecības nozarē 2016. gadā, salīdzinājumā ar 2015. gadu, ir samazinājusies par 1.5% un sastāda 38.5% no IKP. Šis rādītājs ir izteikti augstāks kā ēnu ekonomikas apjoms Latvijā, kas, atbilstoši Putniņš un Sauka (2017), 2016. gadā bija 20.3% no IKP.

9. tabula. Ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē, Latvijā, % no IKP

Būvniecības nozarē		Latvijā	
2015	2016	2015	2016
40.0%	38.5%	21.3%	20.3%

Avots: BASE, 2017; Putniņš un Sauka, 2017

Savukārt rezultāti par situāciju būvniecības nozarē *tās atsevišķās komponentēs* 2015. un 2016. gadā kopā ar datiem par situāciju Latvijā 2015. un 2016. gadā (sk. Putniņš un Sauka, 2017) prezentēti 10. tabulā. Atbilstoši iegūtajiem rezultātiem, ēnu ekonomikas apjoms ir nedaudz krities visās tās komponentēs. Proti, būvniecības ir nedaudz samazinājušās aplokšņu algas (34.6% 2016. gadā salīdzinājumā ar 36.3% 2015. gadā) pie situācijas, kad valstī kopumā novērots neliels aplokšņu algu pieaugums (18.1% 2016. gadā salīdzinājumā ar 17.9% 2015. gadā). 2016. gadā, salīdzinoši ar 2015. gadu, mazinājusies arī uzņēmumu ienākumu neuzrādīšana un darbinieku skaita neuzrādīšana, kā arī korupcijas apjoms nozarē. Tomēr, neskatoties uz šīm pozitīvajām izmaiņām, sevišķi aplokšņu algas un neuzrādītie ienākumi Latvijas būvniecības nozarē joprojām ir iespaidīgi - būtiski lielāki nekā vidēji Latvijā. Arī neuzrādīto darbinieku skaits un korupcijas apjoms vidēji nozarē ir būtiski lielāks kā šo rādītāju apjoms vidēji valstī.

10. tabula. Ēnu ekonomikas īpatsvars tās atsevišķās komponentēs: Latvijas būvniecības nozares salīdzinājums ar kopējiem rādītājiem Latvijā, 2015. un 2016. gadā

	Būvniecības nozarē		Latvijā	
	2015	2016	2015	2016
Aplokšņu algas (% no faktiski izmaksātās darbinieku algas, vidēji)	36.3%	34.6%	17.9%	18.1%
Uzņēmumu ienākumu neuzrādīšana (Vidējā ienākumu daļa %, kuru uzņēmumi slēpju no valsts)	31.6%	30.0%	19.9%	18.5%
Darbinieku skaita neuzrādīšana (% no attiecīgā gada pārskata gada faktiskā darbinieku skaita, vidēji)	23.3%	20.5%	9.6%	7.6%
Neoficiālo maksājumu līmenis, lai 'nokārtotu lietas' (korupcija) (% no attiecīgā gada apgorzījuma, vidēji)	17.9%	15.1%	7.6%	6.5%

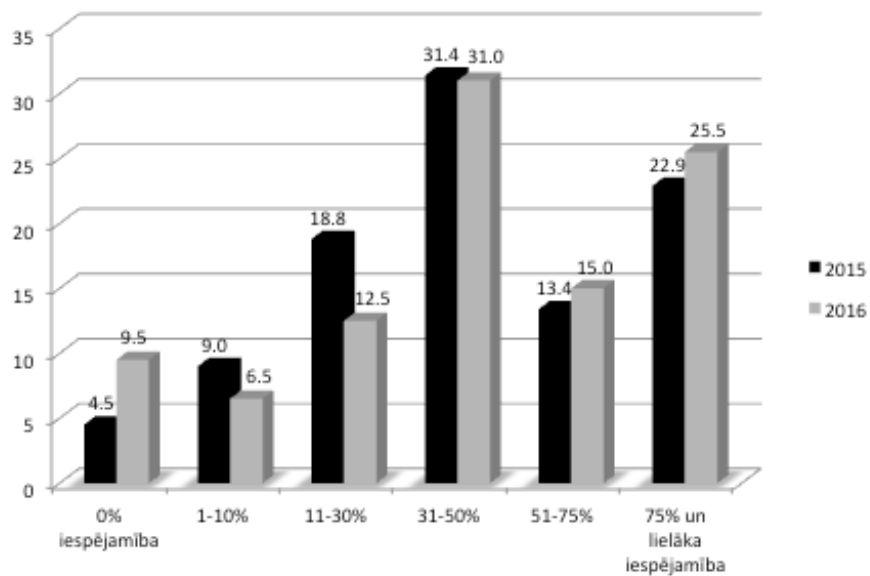
Avots: BASE, 2017; Putniņš un Sauka, 2017

3.3. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē būvniecības uzņēmumu skatījumā

3.3.1. Iespējamība tikt pieķertam un sekas par izvairīšanos no nodokļiem

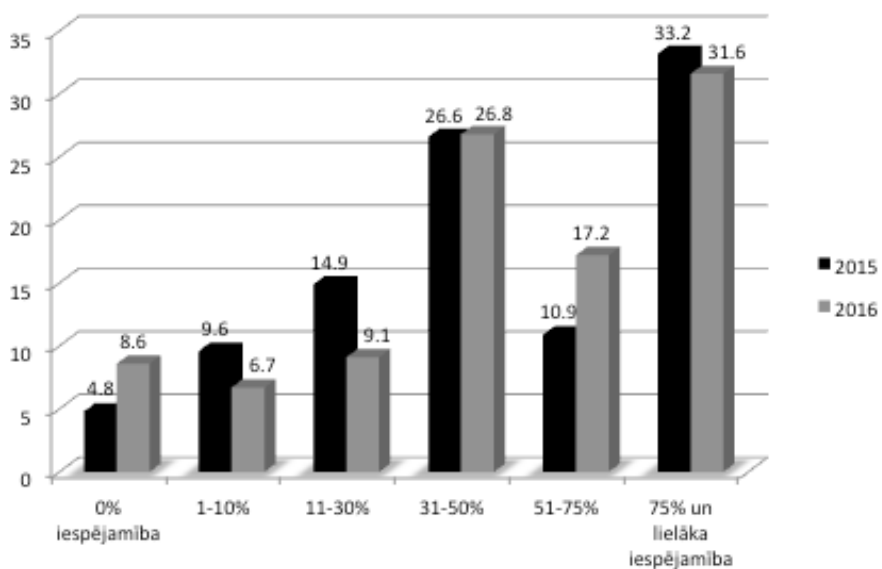
Iesaistīšanos ēnu ekonomikas darbībā ietekmē dažādi faktori. Viens no tiem, kuru izskaidro t.s. racionālās izvēles teorija (Becker, 1968), ir iespēja tikt pieķertam, kā arī potenciālās sekas - sodu lielums. Tāpēc aptaujā lūdzām reprezentatīvo būvniecības uzņēmumu izlasi novērtēt, *kāda ir aptuvenā varbūtība tikt “noķertam” tipiskam uzņēmumam Jūsu nozarē, ja uzņēmums neuzrāda ieņēmumus, neuzrāda darbinieku skaitu, neuzrāda (patieso) darbinieku algu un veic neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ kontraktu?* Kā rāda pētījuma rezultāti (sk. 2-5. attēlu), visās minētajās komponentēs, izņemot neoficiālus maksājumus, respondenti 2016. gadā vērtē varbūtību tikt pieķertiem kā salīdzinoši augstu. Tomēr, kā rāda 6. attēls, *sekas par pieķeršanu* vairumā gadījumu tiek vērtētas kā salīdzinoši nebūtiskas. Pie tam, salīdzinājuma ar 2015. gadu, uzņēmēji 2016. gadā uzskata, ka sekas būs vēl mazākas. Piemēram, ja 2015. gadā gandrīz 22% aptaujāto uzņēmumu uzskatīja, ka tiekot pieķertiem izvairoties no nodokļu maksāšanas būs jāreķinās ar nopietnu naudas sodu, kas var novest uzņēmumu pat līdz bankrotam, 2016. gadā šādu viedokli pauda vairs tikai nepilni 10% aptaujāto. Relatīvi vairāk uzņēmumu 2016. gadā arī uzskata,

ka, tiekot pieķertiem, draud tikai neliela soda nauda vai ‘nekas nopietns’ (sk. 6. attēlu).

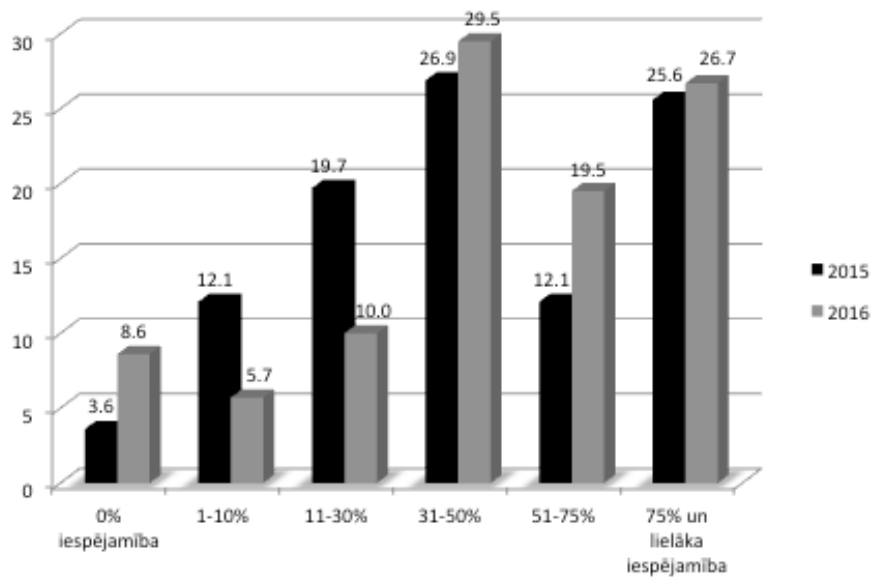
2. attēls. Iespēja tikt pieķertiem, neuzrādot ienākumus, 2016.

Avots: BASE, 2017

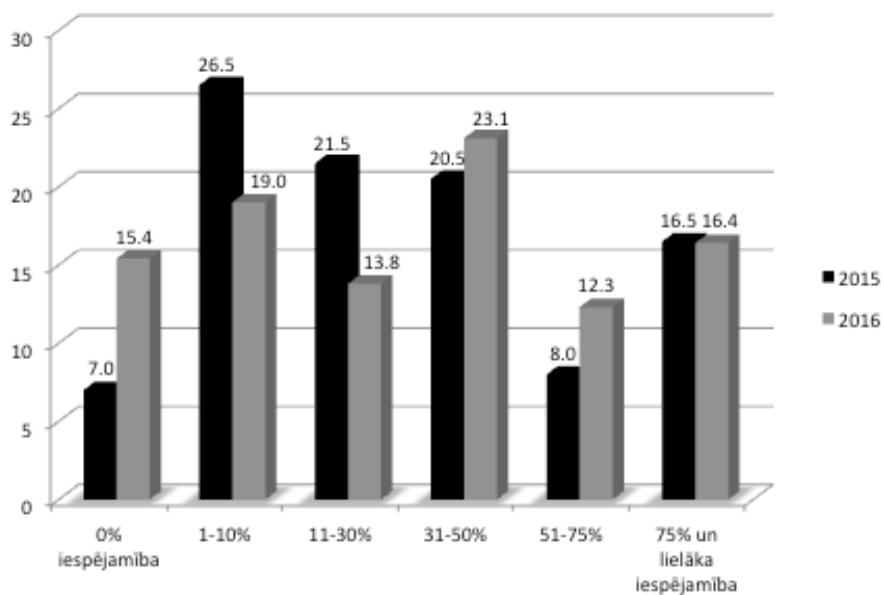
3. attēls. Iespēja tikt pieķertiem, neuzrādot (patieso) darbinieku skaitu, 2016.

Avots: BASE, 2017

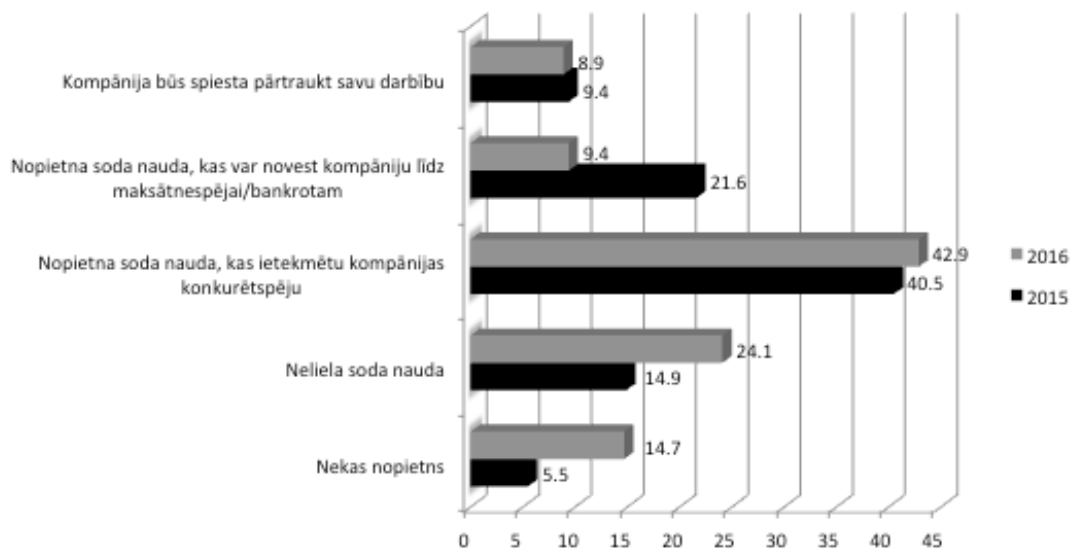
4. attēls. Iespēja tikt piekšertiem, neuzrādot (patieso) darbinieku algu, 2016.

Avots: BASE, 2017

5. attēls. Iespēja tikt piekšertiem, veicot neoficiālus maksājumus, lai 'nodrošinātu' kontraktu, 2016.

Avots: BASE, 2017

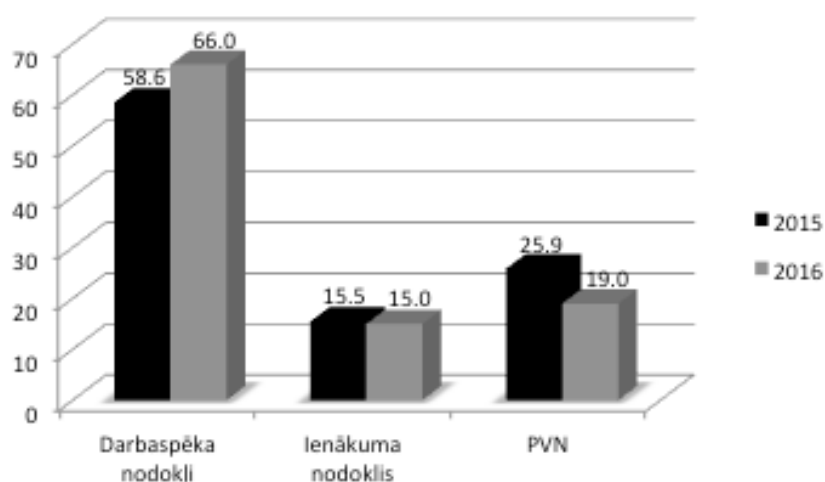

6. attēls. Iespēja tikt pieķertiem veicot neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ līguma izpildi. 2016-2017.

Avots: BASE, 2017

3.3.2. Galvenie ēnu ekonomikas cēloņi būvniecības nozarē

Aptaujas turpinājumā jautājām respondentiem “... *no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk?*”. Kā liecina aptaujas rezultāti, salīdzinājumā ar 2015. gadu, 2016. gadā vēl būtiskāka ir izvairīšanās no darbspēka nodokļiem, tomēr, saskaņā ar 2. nodaļā pausto VID skaidrojumu par kopējo nodokļu ieņēmumu pieaugumu no būvniecības nozares, būtiski samazinājusies izvairīšanās no PVN (7. attēls).

7. attēls. Jūsprāt, no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk. 2015- 2016.

Avots: BASE, 2017

2016. gadā veiktajā pētījumā, 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem tika lūgts identificēt 3-5 galvenās problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē. Balstoties uz pētījumā identificētajām problēmām, tika sastādīts saraksts, kuru gan 2016., gan 2017. gadā piedāvājam vērtēt arī reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasei (sk. 15. jautājumu pielikumā Nr. 1.). Proti, vaicājam ***“Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (3-5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē?”***, lūdzot sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7 (‘1’- pilnībā nepiekrītu, bet ‘7’ – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām 3-5 problēmām).

Kā uzsver Putniņš un Sauka (2016), ēnu ekonomika ir kompleksa parādība, kas prasa kompleksu pieeju tās risināšanā. Šo viedokli apstiprina arī 11. tabulā apkopotie rezultāti. Līdzīgi kā ziņojām gadu iepriekš, galvenais secinājums vērtējot iegūtos rezultātus ir, ka, Latvijas politikas veidotājiem ir jāstrādā pie vairākiem, gan ar likumdošanu, gan nodokļu sistēmas sakārtošanu, gan ‘domāšanas’ un motivācijas uzlabošanu, gan nozari kontrolējošo iestāžu kvalitātes uzlabošanas, komunikācijas ar nozari uzlabošanas saistītiem pasākumiem vienlaikus - jo tās visas ir vienlīdz svarīgas problēmas nozarei.

Proti, augstas nodokļu likmes, nekonsekventa nodokļu politika, nesakārtota tiesiskā vide, ‘zemākās cenas princips’ iepirkumos, ‘vienas dienas uzņēmumu’ parādīšanās iepirkumos un iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana ir faktori, kuru problemātiskums 2016. gadā tiek vērtēts ar ‘5’ vai vairāk- tātad kā ļoti būtiskas problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē. Papildus 2016. gadā, salīdzinājuma ar 2015. gadu, uzņēmumi daudz vairāk norāda uz to, ka sociālā nodokļa nomaksai nav noteikts princips līdzīgs reversajam PVN, kā arī uz drastiskajiem sodiem un sankcijām. Tāpat, diemžēl, lielākā mērā kā 2015. gadā būvniecības nozares uzņēmēji pauž viedokli, ka vienkārši neredz jēgu maksāt nodokļus.

Atbilžu sadalījums (procentos) respondentiem, kuri attiecīgi atbildējuši uz jautājumu “Lūdzu novērtēties, cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā, lai īstenotu sekojošas iniciatīvas” ar vērtējumu ‘1’, ‘2’, ‘3’, ‘4’, ‘5’, ‘6’ vai ‘7’ ir apkopots pielikumā Nr. 3.

Jautājumu par to, **kas ir galvenie ēnu ekonomikas cēloņi būvniecības nozarē un kur tieši notiek lielākā izvairīšanās no nodokļiem uzdevām arī nozares ekspertiem** - atsevišķu lielo būvniecības uzņēmumu vadītājiem ar ilgstošu pieredzi nozarē. Saņemtās atbildes gan apliecina, gan arī papildina to, ko parāda reprezentatīvā būvniecības nozares aptauja.

11. tabula. Latvijas būvniecības uzņēmumu vērtējums: galvenās problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē. 2015-2016.

Skalā no 1 līdz 7, kur '1' ir pilnībā nepiekrītu, bet '7' – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām 3-5 problēmām.

<i>"Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (3-5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē?"</i>	2015	2016
Augstas nodokļu likmes	5.9	6.1
Nekonsekventa nodokļu politika	5.8	5.9
Nesakārtota tiesiskā vide - nav efektīva strīdu izskatīšanas kārtība	5.5	5.7
Iepirkumos tiek pārsvarā lietots 'zemākās cenas' princips	5.3	5.7
"Vienas dienas/ projekta" uzņēmumu parādīšanās konkursos	5.0	5.5
Iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana	4.6	5.0
Augsta konkurence nozarē	4.7	4.5
Būvprojektu kvalitātes problēma	4.6	4.8
Nesakārtota kontroles sistēma	4.6	4.7
Kontrolējošo iestāžu darbinieku nekompetence	4.6	4.8
Problēmas ar būvvalžu darbu	4.1	4.3
Vienkārši neredzam jēgu apmaksāt nodokļus (sociālās garantijas, valsts sniegtie pakalpojumi u.c.)	4.1	4.7
Drastiski sodi un sankcijas	3.8	4.5
Mikro uzņēmumu esamība būvniecības nozarē	3.2	3.9
Nav noteikta adekvāta minimālā alga būvniecības nozarē	N/a	4.2
Nav noteikta vidējā alga būvniecības nozarē	3.3	N/a
Nepilnīgs regulējums būvniecības procesam, tajā skaitā attiecībā uz prasībām būvkomersantiem	N/a	4.8
Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	3.7	N/a
Process, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	5.2	N/a
Nekompetents pasūtītājs	N/a	4.4
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība	4.8	N/a
Problēmas ar jauno būvniecības likumu	4.2	N/a

Avots: BASE, 2017

Proti, neapšaubāmi, ēnu ekonomika ir liela problēma kopumā, ne tikai būvniecības nozarē (sk. Putniņš un Sauka, 2017). Tomēr tieši būvniecībā tā ir lielāka. Kā komentē viens no aptaujātajiem ekspertiem:

"Būvniecībai ir sava specifika, viens no iemesliem, kāpēc ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs lielākā ēnu ekonomika ir būvniecības nozarē, ir tas, ka nozare nav 'piesieta' vienai vietai. Te nav viena rūpnīca, kur ir iekārtas, kur vieni un tie paši cilvēki no 8.00 -17.00 strādā un dara vienu un to pašu, mehānisko darbu. Būvniecībā viss ir 'vienā zupā' - dažādi darbi, vieni dara vienus darbus, tos turpina citi. Objekts beidzas, tad ir nākošais objekts - ir daudz mobilitātes un maz strukturētības. Tāpēc ir daudz pagaidu strādnieki, daudz nepilna darba laika, daudz materiālu, grūti izsekojams un grūti saprotams, viss daudz un īsā laikā. Tas rada situāciju, ka kaut ko var nošmākt."

Tomēr, ņemot arī vērā būvniecības specifiku, eksperti norāda uz vairākiem, daudz specifiskākiem veidiem un cēloņiem lielajai ēnu ekonomikai tieši būvniecības nozarē Latvijā. Proti, līdzīgi kā to parāda reprezentatīvās aptaujas dati, arī aptaujātie eksperti ir vienprātīgi, ka milzīga problēma, **ēnu ekonomikas dzinulis būvniecības nozarē, ir aplokšņu algas**. To spilgti parāda sekojošs citāts:

“Lielākā daļa ir algas nodokļi, kas netiek maksāti. Tas ir labi redzams pieejamajā statistikā - tur visu var redzēt VID darbinieki un viņiem ir attiecīgi jārīkojas. Piemēram, ja salīdzinām algu un peļņas līmeni aptuveni 20 Latvijas būvniecības uzņēmumos, kas ir lielie uzņēmumi un pārējos, ir skaidrs, ka kaut kas nav kārtībā. Par peļņu - vēl var būt izskaidrojams, ja labi grib, bet darbinieki maksā tik, cik maksā, par tādu algu, kā tiek uzrādīts statistikā, darbinieki pieejami nav. Mums praksē ir daudz piemēru, kad pārņemam kāda mazāka uzņēmuma darbus vai sadarbojamies ar mazākiem uzņēmumiem un varu apliecināt, ka viņu darbinieki nesaņem mazāk.”

Tomēr eksperti uzsver, ka, runājot par problēmu ar aplokšņu algām, ir jārunā arī par citiem jautājumiem. Proti, to, kā aplokšņu algas rodas. Un šajā kontekstā **izvairīšanās no pievienotās vērtības nodokļa (PVN)** maksāšanas ir viena no būtiskām problēmām. Pie tam par to var runāt no dažādiem aspektiem.

Piemēram, kā uzsver viens no aptaujātajiem ekspertiem:

“Liela izvairīšanās ir no PVN būvmateriāliem. Cik esmu dzirdējis, ka tiek noformēti papīri uz citām valstīm, tie paši atnāk atpakaļ - es nezinu, kā viņi to izdara caur robežām, caur muitu, un tad no šīs pašas noliktavas tiek izdots materiāls bet jau bez PVN. Tas notiek, ... **domāju tas arī kādā ziņā tiek piesegts**, ir ‘savs bizness’ uz robežām.”

Citi aptaujātie eksperti runā par problēmas būtiskumu plašāk kā ‘tikai’ attiecībā uz būvmateriāliem, tai skaitā norādot uz saikni ar aplokšņu algām. Sekojošais citāts spilgti ilustrē šo viedokli:

“Visas šīs PVN shēmas būtībā ir skaidras naudas ieguves mehānisms, kas ir organizētas noziedzības pasākums, ar ko nodarbojas organizēti grupējumi. **Šie pasākumi – tas, ka tu maksā par fiktīvām precēm un pakalpojumiem un pretī saņem skaidru naudu, tiek no valsts puses piesegti, tas noteikti nav noslēpums**. Ja šo drastiski aiztaisa ciet, tas būs pozitīvi.”

Runājot par ēnu ekonomikas cēloņiem, aptaujātie eksperti kopumā ir vienprātīgi par to, ka pamatā ēnu ekonomikas lielajam apjomam nozarē problēma ir **asā konkurence nozarē**. To atspoguļo sekojošs citāts:

“Galvenā problēma (lielajam ēnu ekonomikas apjomam būvniecības nozarē) ir apjomu trūkums. Apjomi krītas, konkurence palielinās, tā ir drastiska. Lai iegūtu pasūtījumus, būvnieki gatavi riskēt ar dažādam darbībām, meklējot dažādus ceļus, kā samazināt izmaksas un nopelnīt. Šobrīd apakšuzņēmēji ir spiesti meklēt jebkādu ceļu, lai kaut kādā veidā saņemtu pasūtījumu no ģenerāluzņēmēja, lai

izpildītu darbu un kaut ko nopelnītu. Un arī ģenerāluņēmējiem neklājas viegli šajā konkurences cīņā....”

Citi eksperti papildina:

“Tas lielā mēra ir plānošanas trūkums, kas ievieš nenoteiktību - diemžēl valstiskā līmenī netiek plānota noslodze būvniecības sektoram un nozarei kā tādai. Divus un vairāk gadus sēžam ar maziem apjomiem, to izjūt pilnīgi visi. Tad vienā brīdī samet tos apjomus tik daudz, ka tu nezini, kā ar to visu lai tiek galā.

Piemēram, pasaka, ka nozarei būs nepieciešami 16 tūkstoši papildus darbinieki, lai Rail Baltica projektu realizētu. **Kur tad viņus dabūs- protams, ka vedīs iekšā!** Protams, daļa no tiem cilvēkiem te paliks, **tas var iespaidot arī Latvijas nacionālo sastāvu**... ukraiņi jau sen te strādā un labi strādā”.

“Vide tiešām ir skarba, pat brutāla, konkurence liela. Mums ir ļoti daudz jāiegulda, lai iegūtu pasūtījumu un pēdējā brīdī var būt tā, ka tu to neko nedabū. Lai noturētos ‘virs ūdens’, tu vari sākt kaut kur nemaksāt nodokļus, to tad dara arī citi un lietas aiziet pa spirāli. Ja tirgus paliek lielāks, situācija mainās uz labo pusi.”

Kopumā, norādot gan uz PVN shēmām, gan arī citiem potenciālajiem skaidras naudas avotiem, cits eksperts pauž sekojošu viedokli:

“Ēnu ekonomika dabīgā veida veidojas ja ir skaidrās naudas sektors. Piemēram, ja ar uzņēmumu par darbu norēķinās skaidrā naudā, tad veidojas uzkrājums, ar ko var maksāt aplokšņu algas un tādejādi samazināt izmaksas. Tas nozīmē, ka **jāpievērš uzmanība skaidrās naudas avotiem.**”

Vairāki eksperti uzsver problēmu **tieši ar lētāko iepirkumu** - kā vienu no faktoriem, kas sekmē ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē. Piemēram, viens no aptaujātajiem ekspertiem labi sasaista šo problēmu ar efektivitātes jautājumu ceļu būvē:

“Pamata lieta (lielajam ēnu ekonomikas apjomam būvniecības nozarē) ir lētākais iepirkums. Jo mazāk naudas tirgū, jo vairāk būvnieks motivēts dabūt jebko - meklējot metodes, kā labāk konkurēt. Iesaistīšanās ēnu ekonomikā ir viena no tādām metodēm. Sevišķi izteikta problēma šī ir ceļu būvē, kur aptuveni 99% ir valsts pasūtījums. Respektīvi, ir labi, ka tiek reglamentēts, kā ir jābūvē- protams, mums ir jādzīvo drošās mājās un jābrauc pa labiem ceļiem, bet no otras puses **man liekas, ka ceļu būvē šī iemesla dēļ ļoti stagnē.** Jo pasūtītājs pasaka kā būvēt- kādiem jābūt materiāliem, ar kādām tehnoloģijām jābūvē- nevis, ko viņš grib dabūt rezultātā. Līdz ar to **mums nav iespējamības attīstīt tehnoloģijas.** Tātad, ar tehnoloģiju palīdzību es nevaru paaugstināt savu konkurētspēju. Materiāli maksā tik, cik tie maksā- visiem praktiski vienādi. Arī darbaspēka efektivitātei ir savas robežas, domāju tās jau tā maksimāli tiek izmantotas. Savukārt darba alga no visa pasūtījuma apjoma ir ap 12-13% ieskaitot vadību- te arī industrija var ietaupīt, sevišķi tie, kuriem vēl nav sava resursa un līdz ar to kāda tehnika ir jānomā.”

Uzņēmējs tādējādi aicina apzināt un atbrīvot mehānismus, kas bremzē tehnoloģiju attīstību, norādot, ka tas ir garš ceļš bet rezultātā pakalpojums tādējādi kļūs lētāks:

“Nosakiet normatīvus, kādiem produktam ir jāatbilst, bet nestāstiet, kā to darīt! Un tad nevarēs ielobēt, lai vinnētu konkursā, izmantojot kādu konkrētu iekārtu.”

Zemākās cenas faktoru kā problēmu uzsver arī citi eksperti, bet nu jau plašākā kontekstā:

“Protams, pasūtītājs grib zemāko cenu. Bet tikko kā ir nosacījums *zemākā cena*, ģenerāluzņēmējiem interesē dabūt no apakšuzņēmējiem maksimāli zemu cenu, lai varētu iegūt pasūtījumu. Kamēr tas tā būs, šis kārdinājums mazajām būvfirmām vinnēt pasūtījumus pie ģenerāluzņēmēja, nepazudīs. Bieži - ne jau lai daudz nopelnītu, bet vienkārši izdzīvotu. Vieglāk, kā uzlabot efektivitāti, kur ir limiti, ir izvairīties no nodokļiem. Tāpēc saimnieciski izdevīgākais piedāvājums notikti būtu laba iniciatīva.”

Runājot par ēnu ekonomikas cēloņiem būvniecības sektorā, atsevišķi eksperti pievēršas ***būvniecības procesam, tā specifiskai*** vēl konkrētāk. Piemēram:

“Tieša ietekme, sevišķi pie asas konkurences, ir ļoti zems projektu līmenis tieši no projektēšanas viedokļa. Mums ir daudz piemēru Latvijā, kur dēļ zemās projektu kvalitātes tiek apturēti būvdarbi... projektēšanas nozari ir jāmēģina sakārtot... Ir vairāki, t.sk. neseni projekti par peldbaseiniem- gan mums, gan citiem uzņēmumiem, kur ir bijušas lielas problēmas un nācies ar pašvaldībām skaidroties, ka projekts ir jāpārstrādā. Tas fundamentāli ietekmē visu būvniecības procesu, jo kvalitatīvs tehniskais projekts ir pamats visai plānošanai gan ģenerāluzņēmējam, gan apakšuzņēmējiem. Dēļ šī rodas dažādas plānošanas, darbu sadales problēmas. Bet neviens nekompensē, ja mēs sēžam, rodas papildus izmaksas. Tās ir jākompensē, un kā jūs domājat to citādi var izdarīt? Man tiešām prātā nav neviena projekta- ne piecos, droši vien arī ne desmit gados, kad varētu pateikt: tas ir labs projekts, kur nav problēmu.”

Eksperti min vēl vairākus argumentus lielajam ēnu ekonomikas apjomam būvniecības nozarē, to cēloņiem. Piemēram, kā uzsver viens no ekspertiem:

“No nodokļu maksāšanas izvairās vairāk tie darbu veicēji, kas dara darbus, kur ir vairāk roku darbs un mazāk mehanizēts darbs. Tātad tie, kuriem ir jāveic mazāks ieguldījums fiziskos aktīvos. Tie ir apdares darbu veicēji.”

Kopumā, sekojošs citāts no sarunas ar vienu no būvniecības nozares ekspertiem lielā mērā apkopo visu augstākminēto:

“Viens faktors, ar ko ir saistīts ēnu ekonomikas īpatsvars un veids, kā to mazināt, ir represīvais vai uzraugošais. Pie tā noteikti ir jāstrādā. Otrais - tīri sadzīviski finansiāls pašiem ‘skaidrās naudas ieguvējiem’- gan uzņēmumiem, gan arī darbiniekiem, kas ir ar mieru saņemt aploksnē. Te jābūt ir motivācijai, lai to nedarītu. Pašreiz tādas motivācijas īsti nav, sevišķi mazākiem uzņēmumiem, bet ne tikai. Jāsaprot, ka katrs uzņēmums ir dibināts, lai pelnītu - kurš izvēlas legālu, puslegālu vai nelegālu ceļu, ir katra uzņēmuma izvēle, to ietekmē arī valsts pagātne, tradīcijas, bet ne tikai.”

3.4. Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze - būvniecības uzņēmumu skatījums

3.4.1. Paveiktais iepriekšējā gada laikā

2016. gadā reprezentatīvā aptaujā uzdevām jautājumu *“Cik efektīvi ir bijuši valsts līdz šim izstrādātie un ieviestie instrumenti ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā?”*. Respondenti vērtēja iepriekš veiktās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē skalā no 1 līdz 7, kur ‘1’ nozīmē ‘ļoti neefektīvi’, bet ‘7’ – ka aktivitātes bijušas ļoti efektīvas. Secinājums:

❖ LATVIJAS BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU POLITIKAS VEIDOTĀJU LĪDZ ŠIM PAVEIKTO ĒNU EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI NOZARĒ VĒRTĒJA AR 3.2

Savukārt, 2017. gada pētījumā lūdzām reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasei, novērtēt, cik efektīvi valsts ir īstenojusi politiku (iniciēti, izstrādāti un/ vai ieviesti dažādi instrumenti) ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā 2016. gadā. Arī šogad lūdzām sniegt vērtējumu skalā no 1-7, iegūstot rezultātu:

❖ 2.8 - VĒRTĒJUMS PAR POLITIKAS VEIDOTĀJU PAVEIKTO ĒNU EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI 2016. GADĀ.

Par to, cik efektīvi valsts ir īstenojusi politiku ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā 2016. gadā jautājām arī ekspertintervijās. Diemžēl gandrīz nevienu pozitīvu atbildi nesaņēmām, kas skaidri parādās dažos no zemāk apkopotajiem citātiem:

“Situācija nozarē gada laikā, ja ir uzlabojusies, tad ļoti minimāli, jo visi solītie Eiropas projekti un naudas nav pie mums ienākuši. Līdz ar to nekas nevar mainīties.”

“Nevaru pateikt par kādām politikas iniciatīvām, kas būtu mainījušas situāciju nozarē. Tas, kas dod zināmu pozitīvu rezultātu ir tas, ka Latvijas uzņēmumi arvien vairāk strādā ārpus Latvijas robežām. Tur ir cits prasību līmenis no klientiem, salīdzinoši ar to, kas tiek prasīts vietējā tirgū, un tas ir labi uzņēmumu izaugsmei. Bet šis noteikti nav politikas veidotāju atbalstīts sasniegums.”

“Neko vēra ņemamu, kas ir izdarīts pa gadu, nevaru pateikt, bet uzsākts ir diezgan daudz. Šīs iniciatīvas kā nozares problēma tika paceltas pēc Zolitūdes traģēdijas, pirms tam par to, kas notiek nozarē, daudz neinteresējās. Otra lieta, ko valsts it kā ir sapratusi, ka nodokļi ir jāiekasē, tas bardaks te ir par lielu.”

“Iepriekšējos gados ir slikti strādāts, ne par velti tagad ir tik daudz visādas iestrādes un idejas, kuras vienā īsā brīdī mēģina ieviest.”

“Pašreiz nekādu lūzuma punktu politikas veidotājiem nav izdevies panākt.”

Mazliet jau cerīgāk skan viedoklis, ko izteica viens no aptaujātajiem ekspertiem, skarot jautājumu, kam pievērsīsies detalizētāk ziņojuma turpinājumā. Proti:

“Gada laikā uzskatu, ka ēnu ekonomika nozarē nav mazinājusies. Bet visi, kas ir nozarē iesaistīti, saprot, ka valsts šim jautājumam ķersies klāt, ka kaut kas notiks. Būs problemātiski iegūt skaidru naudu, būs pārbaudes, elektroniskā laika uzskaitē, bet līdz šim tas nav rezultējies ar būtisku ēnu ekonomikas mazinājumu.”

3.4.2. Atsevišķu iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē vērtējums

Papildus kopējam novērtējumam, 2016. gadā īstenotajā pētījumā reprezentatīvai būvniecības izlasei lūdzām izvērtēt atsevišķu aktivitāšu un pasākumu, ko varētu īstenot, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē, lietderīgumu. Sevišķi svarīgi tas ir tāpēc, ka atsevišķas no šīm aktivitātēm ir iekļautas "Valsts iestāžu darba plāna ēnu ekonomikas ierobežošanai 2016. – 2020. gadam" projektā. Proti, 2016. gada aptaujā uzdevām jautājumu: ***“Cik efektīvas, jūsuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā...?”*** Vērtējums sniegts skalā no 1 līdz 7, kur ‘1’ nozīmē, ka, pēc uzņēmumu vadītāju domām, konkrētā aktivitāte būtu ļoti neefektīva ēnu ekonomikas mazināšanai, bet ‘7’ – ka tā būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai. Tādu pašu jautājumu pagājušajā gadā uzdevām arī 30 Latvijas lielāko uzņēmumu vadītājiem. Atbildes apkopotas 12. tabulā.

Kā jau ziņojām gadu iepriekš, starp būtiskākajiem pasākumiem tika minēts tas, ka jāizstrādā un jāievieš valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus, saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma vērtēšana ne tikai balstoties uz zemākās cenas principu, jāievieš būvkomersantu klasifikācijas sistēma, kas sasaistīta ar Publisko iepirkumu likumu. Tāpat būvniecības uzņēmumi uzsvēra, ka ir svarīgi, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi. Kā ļoti būtiska tika minēta arī iniciatīvas “Pilnveidot t.s. “baltā saraksta” uzņēmumu priekšrocības t.sk. publiskajos iepirkumos” un “Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā”.

Balstoties uz iepriekšējā gada aptaujās iegūto vērtējumu (sk. 12. tabulu), kā arī konsultējoties ar nozares ekspertiem, 2017. gada aptaujā uzdevām reprezentatīvai izlasei sekojošu jautājumu: ***“Lūdzu novērtējiet cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā, lai īstenotu sekojošas iniciatīvas. Vērtējumu sniedziet skalā no 1 - 7, kur ‘1’ ir ļoti neefektīvi, bet ‘7’ – ļoti efektīvi.”*** Rezultāti ir apkopoti 13. tabulā norādot, ka, pēc uzņēmēju domām, visefektīvāk 2016. gadā politikas veidotāji Latvijā ir strādājuši pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas (vidējais vērtējums 4.1). Tam seko darbs pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā

palielināšanas, būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana, sasaistot ar Publisko iepirkumu likumu, kā arī regulējumu administratīvo sodu piemērošanas praksei par pārkāpumiem būvniecībā pilnveidošanā. Kā mazāk efektīvas, savukārt, uzņēmēji novērtējuši politikas veidotāju iniciatīvas t.s. baltā saraksta pilnveidošanai, atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas publiskajos iepirkumos veicināšanu un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu, ka arī regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu ieviešanu.

**12. tabula. Dažādu ieviešamu aktivitāšu vērtējums, lai mazinātu ēnu ekonomiku Latvijā
Reprezentatīvas izlases un Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju skatījumā.
2015. gads.**

Skalā no 1 līdz 7, kur ‘1’- būtu ļoti neefektīvi ēnu ekonomikas mazināšanai, ‘7’- būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē

Cik efektīvas, Jūsaprāt, būtu sekojošas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā?	Vidējais vērtējums lielie uzņēmumi	Vidējais vērtējums reprezentatīva izlase
Saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma vērtēšanu īstenot ne tikai galvenokārt balstoties uz zemākās cenas principu	!!!	5.6
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	5,7	5.0
Pilnveidot t.s. “baltā saraksta” uzņēmumu priekšrocības t.sk. publiskajos iepirkumos	4,1	4.7
Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	4.0	4.0
Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	3,4	4.5
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	!!!	4.2
Pilnveidot administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	!!!	3.9
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	2,7	3.4
Obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	!!!	3.8
Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā	3,3	3.1

Avots: BASE, 2016

13. tabula. Cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā, lai īstenotu sekojošas iniciatīvas...

Skalā no 1 līdz 7, kur '1' ir ļoti neefektīvi, bet '7' – ļoti efektīvi.

	Vidējais vērtējums
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana - izstrādāt un ievest regulējumu, kas noteiktu detalizētāku informāciju būvuzstrādājumu pavaddokumentos	4,1
Izstrādāt un ievest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanā	3,5
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	3,3
Izstrādāt un ievest regulējumu, kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	3,3
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	3,1
Izstrādāt un ievest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	3,0
Izstrādāt un ievest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	2,9
Izstrādāt un ievest regulējumu par pienākumu ģenerālu uzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	2,9
Veicināt atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu	2,9
T.s. "baltā saraksta" uzņēmumu priekšrocību t.sk. publiskajos iepirkumos, pilnveidošana	2,8

Avots: BASE, 2017

Arī nozares ekspertiem lūdzām izteikties par politikas veidotāju veikumu, novērtējot gan to, kas ir izdarīts (vai uzsākts darīt) iepriekšējā gadā (un arī gados pirms tam), lai mazinātu ēnu ekonomiku nozarē. Šajā kontekstā, kā uzsver viens no ekspertiem:

“Ir tiešām daudz iniciatīvas, praktiski visas pozīcijas, kas ir uzsāktas, ir labas un Dievs dod tās iedzīvināt. To nevar izdarīt ne vienā mēnesī ne gadā, tam vajadzīgs laiks. Galvenais uzdevums-izaicinājums politikas veidotājiem būtu šo *darīt daudz ātrāk, tas viss diemžēl notiek pārāk lēni un birokrātiski.*”

Eksperti izteica arī savu viedokli par konkrētām aktivitātēm, kuras ir devušas pienesumu ēnu ekonomikas mazināšanai. Tā piemēram:

“Pie izdarītā *man ir liels prieks, ka ir atcelts nosacījums, ka ir jābūt 80% no vidējās algas*- šis likums arī man ir līcis aizdomāties, vai nav jāiet pelēkajās zonā. Proti, tas, kas blēdās sen, ir izrēķinājis, parāda mazāk stundas un viņam sanāk laba vidējā. Bet, ja uzņēmums strādā baltajā sektorā un vēl piesaista darba algu rezultātam, nereti var sanākt, ka vidējā alga nesanāk kā tiek prasīta šajā nosacījumā. Šai iniciatīvai noteikti vajadzēja tikt labāk sasaistītai ar stundu skaitu.”

Praktiski visi aptaujātie eksperti arī ir vienprātis, ka iedarbīgs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē būs arī tas, ja nozare spēs vienoties par *minimālo algu*:

“Minimālā alga ir laba iniciatīva, tas kas tagad vienā vai otrā firmā tiek uzrādīts vienkārši nav iespējams, cilvēki par šādu naudu nestrādā. Mums bija gadījums, kad uzņēmums gāja uz maksātnespēju un mēs bijām spiesti, lai pabeigtu objektu, šos cilvēkus ņemt pie sevis un maksāt algas. Tās algas bija normālas, pienācīgas celtnieka algas, bet tā apakšuzņēmēja algu līmenī, ko viņi uzrādīja, algas parādījās daudz zemākas. Diemžēl šādu piemēru ir daudz.”

Eksperti gan uzsver, ka jāskatās, *kādā izpildījumā tas tiks darīts*, bet arī piebilst, ka saprotot, ka lielākā problēma ir aplokšņu algas, valsts un arī nozare kopumā no šīs iniciatīvas noteikti iegūs. Runājot par ‘izpildījumu’, ir vairāki argumenti:

“Svarīgi, protams, lai arī konkursos tiem uzņēmumiem, kuri ir noslēguši ar valsti šo vienošanos un to pilda *no tā ir kāds bonuss*. Tādējādi arī tiem, kas aploksnē maksā vairāk, parādīsies motivācija tikt tajā ‘klubiņā’, kurš maksā. Tas, ko minimālās algas noteikšana tomēr apgrūtina, ir darbinieku atalgojuma sasaistīšana ar produktivitāti, bet normālam darbiniekam, kas normāli strādā- neredzu problēmu.”

“Ja sanāks panākt vienošanos, tai skaitā ar apakšuzņēmējiem, ka būs minimāla alga, kas ir kaut cik pieņemama un saprotama, tas, protams, piespiedu apakšuzņēmējus manāmi celt reālo ‘balto ienākumu’ un maksāt nodokļus.”...

Šajā kontekstā vairāki eksperti atsaucas uz vairākiem starptautiskiem piemēriem, tai skaitā Vāciju, kur minimālās algas modelis labi strādā jau ilgstoši.

Pie pozitīvām iniciatīvām eksperti min arī plānotās izmaiņas nodokļu sistēmā, kas skar dividendu aplikšanu ar nodokli un reinvestētās peļņas aplikšanu ar 0% likmi. Daži no citātiem, kas raksturo šo viedokli:

“Ja tagad tiešām mainīsies nodokļu sistēma no 1. janvāra un veidosies šie uzkrājumi, neizmaksājot dividendes- uz ko būs ieinteresēti uzņēmēji- nu tad atkal tīri morāli notiks ‘smadzeņu klikšķis’ un uzņēmēji domās, ka tiešām ir ko zaudēt, riskējot strādājot pelēkajā zonā.”

“Kā var vēl dabūt skaidru naudu? Visprimitīvākais un godīgākais ir dividendes, bet pie šīs ‘jauno nodokļu vēsmas’ tas paliek neizdevīgi un man šī sadaļa noteikti patīk- lai ir tās dividendes apliktas ar kādiem 20%, bet toties reinvestētajai peļņai likme ir nulle. Labi, šodien personīgi man tas kabatā ir kāds zaudējums, bet nākotnē, perspektīvā uzņēmumiem tas ir labi izaugsmei, būs vienkārši gribēšana investēt un uzņēmumi iegūs uz apjoma rēķina. Ir labi, ja var naudu bez nodokļiem investēt. Vai arī jānomaksā 20%- tas taču ir žēl- tāpēc šī iniciatīva ir laba.”

Viens no ekspertiem minēja arī citu, potenciāli svarīgu iniciatīvu:

“Ir izskanējis viedoklis, ka arī būvmateriālu piegādātājiem būs reversais PVN. Tas zināmā mērā atrisinās ēnu ekonomikas problēmu. Mums kā būvniekiem ir tikai ērti, ka nav iespēja un vēlēšanās darboties pelēkajā zonā, tas izlīdzina konkurenci.”

Eksperti vairākkārt arī uzsvēra nozīmīgumu diskusijai par ***zemāko cenu un saimnieciski izdevīgāko iepirkumu***. Kā situāciju raksturoja viens no aptaujātajiem ekspertiem:

“Daudz ir runāts par saimnieciski izdevīgāko iepirkumu, bet šis jautājums ir jāskatās kompleksā. Ir svarīgi, ka tas viss process ir saistīts- ***ja ir tipveida līgums, ir tipveida nolikums, tad, manuprāt, zemākā cena ir saglabājama pie tirgus apstākļiem, kad tirgus ir piesātināts***. Pie tam zemāko cenu un saimnieciski izdevīgāku piedāvājumu jānošķir dažāda veidā būvēs. Es domāju, ka būs ne mazums situācijas, kad uz iepirkumiem atnāks viens vai pat neviens. Piemēram, maza pilsētiņā siltinās pamatskolu- daudziem tas neinteresē. Te labi strādā zemākā cena, jo ir vienkārši darāms darbs. Bet būs komplicēti, apjomīgi projekti, kas daudzus interesēs, tur tā lietas ir sarežģītāka. Šādu projektu izpildei vajadzīgas prasmes, pieredze, tehnika un cits resurss, un te der tikai saimnieciski izdevīgākais piedāvājums. Tas ir tāpat kā konsultāciju biznesā- daudzi jums var apsolīt, pie tam par zemu cenu, konsultāciju uzņēmuma efektivitātes palielināšanai, bet bieži ir vērts maksāt vairāk tiem, kuru padoms tiešām ir noderīgs- nevis tiem kas piedāvā pa zemāku cenu. ***Ar zemāko cenu šādos lielos un komplicētos pasūtījumos var iebraukt tāda grāvī, ka nezinās kā ārā tikt...***”

Šo viedokli papildina cita eksperta sacītais:

“Ir jāsaprot, ***ka būvniecība ir pakalpojumu sniegšana***- ne vienmēr produkts, ko var labi aprakstīt iepirkuma tehniskajā specifikācijā un tad izvēlēties tos, kas atbilst kritērijiem, bet ir ar zemāko cenu. It sevišķi, ja ir apvienotais projektēšanas un būvniecības iepirkums, pasūtītājam veidojas daudz riski, jo daudz ir atkarīgs, cik specifikācija ir kvalitatīva. Lielajos projektos speciālisti, kas var šo kvalitatīvi sastādīt ir maz- specifikāciju var kvalitatīvi sastādīt tikai tādi paši projektētāji kopā ar būvniekiem, kas piedalās konkursos. ... Jo šobrīd ko dara pasūtītāji? Viņi izsludina konkursu uz būvniecības ieceri un tehniskās specifikācijas sastādīšanu. Un tad atsevišķu konkursu uz projektēšanu un būvniecību. Būvniecības ieceri un tehnisko specifikācijas sastādīšanu izpilda projektētāji un tas ir par pamatu tālākajam iepirkumam par objekta būvēšanu. Šim posmam, kas ir pakalpojums, ir jābūt iespējami kvalitatīvam, jo pretējā gadījumā cietīs būvniecības iepirkuma puse, tai skaitā izmaksu ziņā. Te zemākā cena nestrādā!”

Eksperti norāda arī uz to, ka “pašreiz politikas līmenī tiek īstenotas vairākas aktivitātes, kas liek uzņēmumiem padomāt, tik ļoti neriskēt”, jo, neapšaubāmi, maksāt aploksnēs tomēr ir risks. Šajā kontekstā, kā uzsver viens no aptaujātajiem ekspertiem:

“Dažus gadus atpakaļ nāca no VID vai darba inspekcijas pārbaudes objektos veikt kontroli par cilvēkiem, kas strādā, tur masveidā pāri sētām bēga cilvēki prom- tie, kuriem bija jābēg. Tagad šādu kontroli ir daudz mazāk, jo lielajos objektos apakšuzņēmēji ir informēti, ka tas var notikt un var notikt katru brīdi, tāpēc ar nemaksāšanu tā kā kādreiz īsti neriskē.”

Arī citi eksperti norāda uz problēmām kontroles mehānismā un to, ka tas negatīvi ietekmē ēnu ekonomikas mazināšanu nozarē. Viens no ekspertiem pauda sekojošu, varētu teikt, diezgan radikālu viedokli:

“Mums vienkārši ir jānomaina visa VID augstākā un vidējā vadība, jāieliek tur jaunāki cilvēki un jāiedod viņiem brīvas rokas- pilnvaras pieņemt, atlaist, motivēt un sodīt- ar ķirurģiskiem paņēmieniem iztīrīt šo organizāciju. Un ne tikai šo organizāciju. Līdzīgi kā nesen tas notika Lietuvas dzelzceļā. Tur ir

jānāk cilvēkiem, kas ir draudzīgāki, racionālāki, kas saprot ieguvumus un zaudējumus no kontroles mehānismiem. Tāpat kā sportā- ir laiks, kad trenerim ir jāiet projām, lai kopējā komanda strādātu, bet treneris ir arī pienācīgi jāmotivē- šāds princips varētu būt arī šajās iestādēs, tas atvieglotu cīņu ar ēnu ekonomiku.”

Eksperti pieskārās arī tādām iniciatīvām, kā klasifikāciju ieviešana- gan nozarē attiecībā uz uzņēmumiem, gan arī attiecībā uz uzņēmumā nodarbinātajiem darbiniekiem:

“Būvniecībā ļoti daudz tiek izmantoti cilvēki, kas neatbilst kvalifikācijai- vai nu strādā vasaras brīvlaikos vai kā savādāk, tā publika ir ļoti raiba. Tāpēc ne tikai uzņēmumu klasifikācija, bet arī amatu klasifikācijas prasības, piemēram metinātājiem, celtniekiem un tml. būtu ļoti noderīgi. Tas celstu kvalitāti.”

Cits eksperts piebilst:

“Kādreiz bija būvniecībā kategorijas, pirmās, ceturtās u.t.t., no tām kategorijām bija noteikti algu līmeņi- tā , kā tas tagad ir arī valsts pārvaldē. Tagad tas arī noderētu, uzlabotos darba kvalitāte.”

Tomēr ir arī eksperti, kas neuzskata, ka klasifikācija ir pozitīvs risinājums:

“Man nešķiet, ka klasifikators ko mainīs- es tiešām neuzskatu, ka, piešķirot cilvēkiem kādu birku, mēs palielināsim viņu kvalitāti. Tā nenotiks, to nerisina ar šādiem instrumentiem. Tas drīzāk ir izglītības, iemaņu, darba organizācijas jautājums, tikai tā var panākt darba kvalitāti.”

Eksperti uzskata, ka arī identifikācijas karšu ieviešana disciplinēs nozari, bet, kā uzsver viens no ekspertiem, tikai pie viena nosacījuma:

“Tām jābūt arī mazākos objektos, ne tikai lielos, tā, lai tas pārklāj visu vai lielāko daļu nozares. Citādi nav vērts. Nozarē lielie un mazie ir pārāk saistīti.”

Visbeidzot, kā minēja praktiski visi aptaujātie eksperti, visas iesāktās iniciatīvas, kas saistītas ar laika uzskaiti, ir lielākoties pareizas un vēlamas:

“Tās agri vai vēlu novedīs pie pozitīvām izmaiņām. Darba paliks vairāk un motivācija nemaksāt būs vājāka- būs svarīgāk būt tirgū, nopelnīt. Arī represīvā puse pie tā novedīs. ***Diemžēl šīm idejām nav īsti konsekvences, nav priekšstats, ka tās būtu pārdomātas.*** Piemēram, visa tā ņemšanās ar solidāro atbildību liecina, ka diskusija ir ļoti nesagatavota- lēmumu pieņemām, izskatās, ka nestrādā, atcelsim... tas norāda uz neprofesionālismu un rodas tāda... ‘kā vienmēr’ sajūta.”

Vienā no intervijām tika uzsvērtā arī iniciatīva, kura nav vēlama. Proti:

“Man ir prognoze, ka šogad ēnu ekonomika būvniecībā palielināsies, jo viens no argumentiem kāpēc mēs maksājam nodokļus ir tas, ka pēc 9 mēnešiem, kad mums beidzās darbs, es darbinieku varu atlaist bezdarbniekos un par to darbinieks saņem bezdarbnieka pabalstu. Tad viņš nāk pie manis atpakaļ. Valsts uzskata, ka būvnieks šo izmanto ļaunprātīgi, bet kas tad ir bezdarbs- bezdarbs mums ir tad, kad nav darba. Šādā veidā mēs varam risināt problēmu ar darbu sezonālītāti, kas būvniecībā ir izteikta parādība. Sevišķi ceļu būvniecībā, kad pa ziemu praktiski nevar darīt neko. Tagad likums nosaka 12 nevis 9 mēnešus, un tas motivāciju maksāt nodokļus nepaliekina... Protams, jāskatās kā reaģēs nozare. Ja visi būvnieki turēs darbā darbiniekus neskatoties uz to, ka reāli darba nav, pieaugs pakalpojuma cena un valsts maksās tik un tā. Vai arī nozare ietaupīs uz nodokļu nemaksāšanas rēķina, kas ir visticamāk ņemot vērā aso konkurenci nozarē.”

3.4.3. ‘Vēlamas’ un ‘nevēlamas’ aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvnieku skatījumā

Papildus jautājumam par 12. tabulā apkopoto iniciatīvu ieviešanas efektivitāti, uzdevām būvniecības uzņēmumu vadītājiem arī jautājumu *vai, pēc viņu domām, konkrētā aktivitāte vispār ir vēlama t.i. potenciāli samazina ēnu ekonomikas apjomu nozarē un palielina nozares konkurētspēju*. Atbildes apkopotas 14. tabulā.

Proti, kā redzam pēc pētījuma rezultātiem- visticamāk ļoti atšķirīgu iemeslu dēļ, tai skaitā arī nevēlēšanās iziet no pelēkās zonas, būvniecības nozarē nav vienotības par lielāko daļa no 13. tabulā apkopotajām iniciatīvām. Piemēram, lai arī politikas darbu- vismaz uzsākto- pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas, kā arī darbu pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanas, uzņēmēji kopumā vērtē kā efektīvu, aptuveni puse aptaujāto arī neuzskata šādas aktivitātes kā vēlamas.

Līdzīgi, kā tādas, kas pozitīvi neietekmēs ēnu ekonomikas mazināšanos Latvijas būvniecības nozarē, vismaz 40% aptaujāto min sekojošas aktivitātes: izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai, izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā, izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem. Savukārt, lielākā daļa aptaujāto kā vēlamas atzīst aktivitātes: veicināt atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu, kā arī izstrādāt un ieviest regulējumu, kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā. Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus.

14. tabula. Vai konkrētā aktivitāte ir ‘vēlama’, t.i. samazina ēnu ekonomikas apjomu nozarē un palielina nozares konkurētspēju. 2016.

	Vēlama, %	Nevēlama, %
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana - izstrādāt un ieviest regulējumu, kas noteiktu detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	49.8%	50.2%
Izstrādāt un ieviest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanā	41.1%	58.9%
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	62.8%	37.2%
Izstrādāt un ieviest regulējumu, kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	74.0%	26.0%
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	76.6%	23.4%
Izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	57.1%	42.9%
Izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	50.6%	49.4%
Izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	53.7%	46.3%
Veicināt atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu	91.8%	8.2%
T.s. “baltā saraksta” uzņēmumu priekšrocību t.sk. publiskajos iepirkumos, pilnveidošana	61.5%	38.5%

Avots: BASE, 2017

4. pielikumā apkopots atbilžu sadalījums atkarībā no uzņēmuma lieluma, kas ir viens no faktoriem, kas var ietekmēt to, vai, pēc uzņēmuma vadītāja domām, konkrēta aktivitāte ir vai nav vēlama ēnu ekonomikas mazināšanai. Tomēr, ja neskaita (1) tādas aktivitātes kā “izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus”, un “izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai”, kur ir redzama neliela tendence, kad vairāk ‘nevēlamās’ šādas aktivitātes uzskata salīdzinoši mazāki uzņēmumi, un (2) to, ka lielāko uzņēmumu kategorijā (kur gan ir ļoti neliels aptaujāto skaits) ir zināma tendence aktivitātes uztvert kā ‘vēlamās’, tomēr lielākajā daļā minēto aktivitāšu gadījumā izteiktas tendences atkarībā no uzņēmuma lieluma grupām nav redzamas.

Par to, kāpēc atsevišķas iniciatīvas var nebūt vēlamās lielākai vai mazākai daļai būvniecības uzņēmumu, jautājām nozaru ekspertiem. Zemāk ir apkopoti svarīgākie no paustajiem viedokļiem.

❖ Izstrādāt un ievest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai

Kā uzsver viens no aptaujātajiem ekspertiem:

“Te jāsaprot, ka ar šo un arī citām iniciatīvām no vienas puses tiek veidots tāds kā ‘klubiņš’, tāpēc jāskatās, kāds ir šo iniciatīvu izpildījums. Pozitīvi ir tas, ka ar šo aktivitāti valsts noteikti saņems vairāk naudas. Cita lieta, kā uz to reaģēs nozare- kur ņems darbiniekus- varbūt ne Latvijā bet citur, kur minimālās algas likme neattieksies. Jāsaprot arī, ka ar šo iniciatīvu palielināsies izmaksas, kas daudziem, protams, nepatīk- vai nu sadārdzināsies pakalpojums, kas var tā arī nebūt pie esošās lielās konkurences, vai arī tiks atrasti citi veidi kā optimizēt nodokļus. Manam uzņēmumam šī iniciatīva netraucē nemaz, tieši otrādi, kaut vai tāpēc, ka dod priekšrocību - var konkurēt ar līdzcērtīgiem būvniekiem- tur nevar iespraukties citi ar absolūti nesaprotamām cenām. Respektīvi mazināsies neadekvāta konkurence.”

Cits eksperts ir pārliecināts, ka pretīmsīstāvēšana regulējumam par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai varētu būt no atsevišķām organizācijām, kuras var nebūt ieinteresētas, lai nozare būtu ‘balta’. Tāpat eksperts min, ka, iespējams, ir organizācijas, kas uzskata, ka tie, kuri iestājas par minimālo algu un citām iniciatīvām kaut kādu interešu labā, šos jautājumus vienkārši lobē, pie tam savu, nevis nozares interešu vadīti:

“Manuprāt, tās gan ir muļķības. No šādām izmaiņām iegūtu visi.”

Cits eksperts gan piebilst, ka:

“Daudzi mazie būvnieki varētu nebūt ieinteresēti šādā iniciatīvā, sevišķi tie, kas nav gatavi iet baltajā zonā, tiem, kam varbūt tas ir izdzīvošanas jautājums. Tāda ir realitāte.”

Atsevišķi eksperti runā arī par potenciālu satraukumu no atsevišķiem nozares spēlētājiem par to, ka, ka potenciāli var pieaugt izmaksas. Piemēram:

“Ja pieņem kādu regulēju attiecībā uz kādiem fiksētiem maksājumiem, jebkurā situācijā mēs visi gribam izvairīties no kā fiksēta. Šis regulējums ko tādu paredz un ne visiem tas patīk. ***Pie tam šie uzņēmumi, kam tas nepatīk, arī visticamāk negribēs parakstīt ģenerālvienošanos, ne visi vēlas. lai lietas nozarē mainītos...***”

Viens no ekspertiem norāda arī uz to, ka, lai arī aktivitātē kā tāda ir ļoti vēlama, to noteikti nav vēlams sadrumstalot:

“Ja mēs uztaisām 38 minimālo algu veidus, tas ir nevēlami- būs daudz administrēšanas vingrinājumu. Nosakām vienu vai divas minimālās algas nozarē un viss, sarežģīt līdz pirmajai A vai trešajai B

kategorijai noteikti nevajag. Tad būs jārada VID būvniecības kontroles analīzes nodaļa vai kas tamlīdzīgs, kas to visu kontrolēs un viss pārējais, kas no tā izriet...”

❖ Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi

Attiecībā uz šo iniciatīvu, visi eksperti uzsver, ka ir loģisks satraukums no daudziem uzņēmumiem nozarē, ka, ieviešot šādu klasifikāciju uzņēmumiem, kas tiks ielikti kādā zemākā kategorijā, būs ierobežota pieeja dalībai lielākos konkursos:

"Te ir jautājums par izpildījumu un ne visiem šis būs izdevīgs. Proti, tagad iepirkumos var startēt pietiekoši plašs uzņēmumu loks. Pie izveidotas klasifikācijas, sasaistot uzņēmuma uzrādītos rādītājus ar iespējām startēt noteikta apjoma iepirkumos, pirmās kategorijas uzņēmumi būs privilģēgtākā stāvoklī, nekā otrās vai trešās kategorijas - pie tam šie citi reāli var būt tikpat lieli uzņēmumi, tomēr uz ieņģmumu neuizrādģšanas rģķģna. Tiem, kuri bģs pirmajā kategorijā, šģ ir laba iniciatģva, un arī daļai no citām kategorģjām var bģt motivģcija maksāt nodokļos vairāk lai tģktu šajā ‘klubģnā’. Bet ne visi otrās un trešās vai citu kategorģju uzģģmumi dažādu iemeslu dģļ vēlas pģriet baltajā zonā, tai skaitā dģļ asģ konkurences nozarģ un ģerobežotajām iespģjām mazināt izmaksas. Lģdz ar to daudziem šāda iniciatģva var arī nebģt vģlama un daudzviet tā arī var nestrādģt. Piemģram, otrās un trešās kategorģjas uzģģmumi var bģt spiesti piedāvģt savus pakalpojģmus pirmģs kategorģjas uzģģmumiem par mazākām cenģmvienkārģģģi lai vinnģtu konkursos, un te mģģ atgriežamies pie jautģjuma kā tad cenas var samazinģt..."

Cits eksperts uzsver:

“Tie, kas sajūt sevi labi kādā no kategorijām un ir tur līderi, tie šai iniciatīvai teiks jā, pārējie padomās. Tas ir konkurētspējas jautājums.”

Uz jautājuma sarežģītību norāda arī kāds cits eksperts:

“Lai varētu klasificēties iespējami augstākā līmenī, ir jāveic ilgtermiņa ieguldījums- jāuzkrāj pieredze, jāuzrāda darbinieki, algas... ir daļa uzņēmumi, kas iegulda attīstībā, grūtos laikos savēl jostas, iepērk tehniku un visādi citādi investē. Šiem uzņēmumiem klasifikācijas ieviešana ir tikai vēlāma. Ir arī kategorija, kas strādā uz šī brīža peļņu, izskatot konkrētā brīža situāciju- tas ir tikai normāli, jo vienādi visi nedomā. Līdz ar to ne visiem ir uzkrāts resurss, ne visi tie, kas to ir reāli uzkrājuši, to ir arī deklarējuši, tāpēc, pat ja reāli varētu izpildīt pasūtījū, pēc klasifikatora ieviešanas tam neklasificēsies. Viņi tāpēc arī ir pret šādam iniciatīvām.”

Tomēr praktiski visi aptaujātie eksperti uzsver klasifikatora nepieciešamību. To labi ilustrē viens no citātiem:

“Tas, ka nav klasifikators, ir viens no iemesliem, kāpēc pastāv lielāka ēnu ekonomika būvniecībā. Privātmājas un mazos objektus kā būvē tagad, tur nekā daudz balta nav, visi to zina.”

**❖ Veicināt atteikšanos no ‘zemākās cenas’ principa piemērošanas
publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma
vērtēšanu**

Visi aptaujātie eksperti uzsver, ka ir daudz runāts par zemākās cenas principu un saimniecisko izdevīgumu un līdz šim šīs sarunas nav devušas rezultātu. Tas, kā zemākās cenas princips ietekmē ēnu ekonomiku, tika aprakstīts ziņojuma 3.4.2 apakšnodaļā. Viens no ekspertiem aicina paskatīties uz zemākās cenas jautājumu mazliet plašāk, paužot sekojošu viedokli:

“Mēs te daudz par šo runājam un mēģinām saprast, kas ir saimnieciski izdevīgākais iepirkums. Bet kas ir pasūtītājs? Valsts! Valstij ir izdevīgi, lai tiktu maksāti nodokļi, būtu lielas algas, būtu nodarbināti darbinieki... Tad lūdzu nodefinējiet prasības, lai to sasniegtu: un nevis ar pātagu, bet ar motivāciju. Tas ir kā ar darbiniekiem- ja tu gribi, lai viņš palecās, noliec to kapeiku augšā, ja - lai noliecās, noliec to lejā un parādi, kur tās kapeikas ir, lai darbinieks tās zina, kur lasīt. Tur, kur valsts ir pasūtītājs, ir tas pats ar nodokļiem- tos var līdzīgi izmantot kā motivēšanas rīku, lai uzņēmumi darītu to, kas valstij ir izdevīgi! Var vēl izdomāt daudzus citus pasākumus, kas motivē- piemēram, kritērijus, ko esi sasniedzis un tas dod uzņēmumam daudz lielākas priekšrocības. Tieši tas liek iet ārā no ēnām. Nevajag izstrādāt kādus nevajadzīgus ministru kabineta noteikumus, kurus ir grūti pat saprast, vēl grūtāk izpildīt un kuru kontrolei jāalgo vesela armija ierēdņu, kuri, savukārt, noēd to pienesumu, kura pat realitātē nav.”

**❖ Izstrādāt un ievest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem
būvniecībā palielināšanā**

**❖ Izstrādāt un ievest regulējumu kas pilnveidotu administratīvo sodu
piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā**

Par abu šo iniciatīvu ‘vēlamību’ viedokļi dalās. Proti, ir izteikti vairāk to būvniecības uzņēmumu, kas uzskata, ka administratīvo sodu palielināšana ir nevēlama. Savukārt, proporcionāli lielāka aptaujāto daļa pauž viedokli par to, ka ir vēlams pilnveidot administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā. Attiecība gan uz sodu lielumu, gan piemērošanas praksi, eksperti norāda uz sekojošo:

“Sodīšanai ir jāpastāv, jo bez tā vienkārši nevar. Arī sodu stingruma samēram ir jābūt tādām, lai cilvēkam nākošreiz rastos doma - vai ir jāpārkāpj vai nav. Vienīgi būtu vērts labāk paanalizēt sodu izcelsmi un smagumu. Nevar visus sodus salikt kopā- ir neuzmanība, ir paviršība un ir apzināta ļaunprātība. Ir sarežģīti šādas robežas noteikt, bet tas tomēr ir jādara. Par korupciju, piemēram, ir jābūt bez žēlastības, pat jālikvidē uzņēmums.”

Tāpat, runājot par sodu pielietošanas praksi, eksperti nereti uzsver kontrolējošo iestāžu darbu, kas atspoguļojas sekojošos citātos:

“Ir jāceļ VID kompetences līmenis, tur tiešām bieži nav saprāta. Arī par iekasēšanas līmeni, ko dod, ja viņi uzrēķina kaut kādus sodus- lai cik lielus. Bieži vien tas netiek darīts, lai saņemtu naudu, bet

vienkārši lai uzrēķinātu. Nopietni tas nav. VID arī jāmaina motivācijas maiņa cilvēkiem, kuri kontrolēviņi neizskatās motivēti darīt savu darbu.”

“Kādreiz bija jābaidās vairāk, ka tevi pieķers. Mums ir starptautiska pieredze citā valstī būvējot māju-pirmajā dienā bija klāt visi dienesti un pārbaudīja visu iespējamo. Latvijā, ja būvējat privātmāju, nezinu, kam ir jānotiek, lai kāds tur atnāktu ko pārbaudīt. Uzņēmumi to zina...”

Cits eksperts papildina:

“Tur pat nevajag privātos. Mēs uz ielas strādājam pilsētvides objektos, kur nekur neviens nevar pamukt- elementāra lieta darba inspekcijai aiziet un pārbaudīt.”

❖ Izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā

Par šī regulējuma lietderīgumu viedokļi dalās, bet citāts no vienas no ekspertintervijām parāda, kāpēc atsevišķiem nozares uzņēmumiem šāda iniciatīva varētu nebūt vēlama:

“Vācijā, piemēram, nav šādas elektroniskā reģistra. Ir attiecības starp darba devēju un ņēmēju. Ja darba ņēmējs grib, viņš nāk un vakarā pastrādā, lai nopelnītu naudu. Šādā veidā mēs ierobežojam darbiniekam tiesības nopelnīt. Mēs tagad dzīsim ārā visus pulksten piecos no objekta tikai tāpēc, ka būs jāmaksā 50% lielāki nodokļi par darba algu? Protams, tas nav pareizi, jo mēs konkurējam brīvajā tirgū! Saprotiet, dēļ mūsu projektu kvalitātēm u.c. iemesliem nav projektu, kas tiktu īstenoti tā, kā sākotnēji uzlikts uz papīra. Beigās tas nozīmē lielāku vai mazāku ‘šturmēšanu’, jo projektu nenodot taču nevar-reizēm ir jāstrādā 24 stundas, es pats esmu vedis strādniekiem otrajai maiņai picas, lai tikai laikā pabeigtu darbus... jo, ja laikā nepabeigsi, tas viss sniega kamols sāks velties, viss taču ir sasaistē, nesamaksās vienam, nesamaksās otram...!”

❖ Izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem

Komentējot, kāpēc šī iniciatīva var nebūt vēlama atsevišķiem nozares uzņēmumiem vai arī nozarei kopumā, aptaujātie eksperti min vairākus argumentus. Bet kopumā, spriežot pēc aptaujāto ekspertu izteiktajiem viedokļiem, uzņēmēji vienkārši netic, ka šāds regulējums ir reāli izpildāms būvniecības nozares specifikas dēļ. Tas atspoguļojas sekojošos citātos:

“Kas ir reālie darba veicēji- apakšuzņēmēji- mēs, protams, zinām. Bet kur viņi iepērk kādus papildus pakalpojumus, kurus paši nevar sniegt un kas ir vajadzīgs darba izpilde- piemēram, furnitūras, stikla paketes u.t.t., to neviens nezina. Tas nav nekas specifisks būvniecībai, kad reāli produktu, piemēram, logu izgatavo no detaļām, kuras ražo un piegādā virkne uzņēmumu. Paši apakšnieki šo ķēdi veido un

ne vienmēr var plānot, kurš ko precīzi piegādās, līdz ar to vienkārši nav iespējams garantēt visu ķēdē iesaistīto uzņēmumu godprātību. Kas notiek pirmajā līmenī zem ģenerāluzņēmēja, to, protams var izkontrolēt, bet ne tālāk. Par visu es atbildību uzņemties nevaru.”

“Mēs varam atbildēt par apakšuzņēmēju vienā, varbūt divos ķēdes posmos, ar tiem, kuriem mēs slēdzam līgumu. Un līgumos ir atļauts izmantot citus apakšuzņēmējus, tur tā robeža nav noteikta. Bet mēs, savukārt, vienkārši neko nevaram zināt par to, kas nākošajos ķēdes posmos notiks. Vajadzētu padomāt, kā ierobežot, cik šādu apakšuzņēmēju ķēdē vispār var būt un cik lielā mērā ģenerāluzņēmējs var šai ķēdei izsekot un līdz ar to uzņemties atbildību.”

“Tā ķēde noteikti būs, tur neko nevar izdarīt, neviens apakšuzņēmējs reāli nevarēs nodrošināt visu darbu izpildi, tās ir pārāk specifiskas darbības. kas jāveic.”

“Tas nav reāli- gribēt var, bet pa visu apakšuzņēmēju ķēdi ģenerāluzņēmējs atbildēt nevar. Mums gan ir bijis gadījums, ka šādi bija jādara lielā objektā, un mēs to darījām. No šīs pieredzes ir skaidrs, ja tas notiktu visur un vienmēr, tā birokrātija, kas ir ap to būvi, paņemtu praktiski visu laiku un resursu, nebūtu laiks neko būvēt.”

Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus

Kā uzsver viens no aptaujātajiem ekspertiem:

“Tipveida līgumi noteikti nav izdevīgi tiem, kuriem ir ļoti labas, ilgstošas un stabilas ‘attiecības’ ar pasūtītājiem. Tur ir līgumos dažādi speciāli nosacījumi, kas pārējiem vienkārši nav sasniedzami. Jāsaprot, ka principā te ir izstrādātas shēmas, kur labi iegūst gan pasūtītājs, gan pasūtītāja izpildītājs un tāpēc arī paši pasūtītāji nav ieinteresēt neko mainīt.”

Eksperti uzsver arī, ka tipveida līgums dotu pienesumu zemākajai cenai, jo, ja līgums ir tipveida tur neko daudz nevar mainīt, visu nosaka konkurence. Savukārt cits eksperts, kas iebilst pret tipveida līgumu ieviešanu, neredzot tam jēgu, pauž viedokli, ka:

“Starp diviem labiem draugiem nekas nevar nostāties, viņi tāpat atradīs veidu kā draudzēties.”

Cits eksperts uzsver, ka ne tikai atsevišķi nozares uzņēmumi, bet arī pasūtītāji var uzskatīt šādu iniciatīvu par nevēlamu. Tādējādi to var nebūt tik vienkārši ieviest un var tik sagaidīts, ka pret šo aktivitāti tiks vērstas dažādas ‘lobija’ aktivitātes:

“Robežas starp to, kas ir lobisms un kas nav lobisms, ir ļoti mazas. Tāpēc diezgan liela daļa no valsts pasūtītājiem arī nemaz tik ļoti nedeg par šādu kārtību un stingra regulējuma ieviešanu- tas attiecas uz tipveida līgumiem, bet ne tikai. Jo nolikumus tagad var rakstīt visādi- nolikumā var ierakstīt tā, ka tev ir labāk, nevis tā, kā vajadzētu. Pret var būt ne tikai uzņēmēji, bet arī pasūtītāji un tas var apgrūtināt šīs iniciatīvas virzīšanu.”

Tomēr kopumā, šīs iniciatīvas noderīgumu ēnu ekonomikas mazināšanai raksturo cita eksperta paustais viedoklis:

“Man pašam ne reizi vien ir bijuši gadījumi, kad nevaru piedalīties iepirkumā, jo prasības ir, kā lai to pasaka... pārmērīgas. Tipveida līgums tikai vairos konkurenci. Šie visi līgumi, kas tiek veidoti slēgtā telpā... es nesaku, ka tie tiek veidoti kāda uzņēmuma interesēs... bet arī neizslēdzu... tie nopietni samazina konkurenci un arī neveicina labāko cenas piedāvājumu. Ir valstis, kur līgums ir uz vienas A4 lapas un tas strādā. Bet ne tikai līgums, bet arī tipveida nolikums- tur var ielikt prasību, ka būvētajam jābūt ilgstoši nodarbinājušam augstas klases dārzieku jo projektā paredzēts, ka ir rožu krūmi pie mājas... ja tev tāda dārzieka nav, nevari piedalīties.”

Uzdevām ekspertiem jautājumu arī par to, kā viņi skatās uz diskusiju par jautājumu arī par **ģenerālvienošanos** - iniciatīva, kas tiek uzskatīta par būtiski ēnu ekonomikas mazināšanas instrumentu nozarē. Kā jau vairakkārt uzsvērts ziņojumā, ka vairāku iemeslu dēļ šī iniciatīva var nebūt vēlama virknei nozares uzņēmumu. Par to izteicās arī aptaujātie eksperti:

“Nedomāju, ka šai iniciatīvai pievienosies tie, kas izteikti strādā pelēkajā zonā, tur būs uzņēmumi, kas ir baltajā zonā. Mēs, protams, pievienosimies jo tāpat izpildām nosacījumus un ja pie tā vēl būs bonusu konkursos- kāpēc ne. No valstiskā viedokļa, pie nosacījuma, ja tiks ieviesta minimālā alga, tas kaut kādā veidā var ienākumus valstij uzlabot. Bet tas nav instruments, kā izvilkt uzņēmumus no pelēkās zonas. Es pat domāju, ka šobrīd diskutētā iniciatīva par reinvestētās peļņas neaplikšanu ar nodokli varētu drīzāk izvilkt tos, kas ir nevis melnajā, bet pelēkajā zonā. Jo es pieļauju, ka tie, kas ir pelēkajā zonā, naudu aplokšņu algām dabū nevis no ofšoriem, bet peļņas. Ja vēl varētu saorganizēt, ka izvairīšanās no ienākuma nodokļa ir liels risks, respektīvi, tas tiktu labi kontrolēts un būtu adekvāti sodi, tas varētu pelēko zonu izcelt ārā.”

“Ja ģenerālvienošanos kaut kādā veidā sasaistīs ar būvfirmu klasifikatoru un ja būvuzņēmējs redzēs, ka šī iniciatīva dos kādas priekšrocības- tas veidos priekšnoteikumus pasūtījumu iegūšanai vai tamlīdzīgi, tad varētu būt labs rezultāts. Esmu dzirdējis, ka uzņēmēji par to runā- te par ideju neviens neko negrib, ar saukļiem un lozungiem lietām mēs esam daudz kam jau izgājuši cauri (smejas). Uzņēmēji grib, ja ir kāds taustāms labums, kad kaut ko saņem pretī. Tad tas strādā. Piemēram, ja ir priekšrocība piedalīties iepirkumos sākot ar 1 miljonu un uz augšu firmām, kas paraksta ģenerālvienošanos. Tā būtu laba motivācija.”

“Ģenerālvienošanos vajadzētu, bet te, protams, ir grūti vienoties ar nozari, vajadzīgs attiecīgs uzņēmumu skaits. Nezinu, vai to izdosies sasniegt. Tas ir atkarīgs, vai uzņēmumi grib vai negrib iet ārā no pelēkās zonas, citi iemesli nav. Daudz kur negrib. Ģenerālvienošanos pēc būtības ir rezultāts tam, kas notiek pirms tam- ja uzņēmēji nozarē lielākā daļa nevar vienoties par klasifikatoru, minimālajām algām, tad visticamāk nebūs arī ģenerālvienošanas- tas nozīmēs, ka nozare vienkārši negrib iziet ārā no pelēkās un melnās zonas.”

Kopumā, gan šo, gan arī citu iemeslu dēļ, lai arī šo iniciatīvu aptaujātie eksperti uzskata par pozitīvu un nozarei vajadzīgu, tomēr ir arī eksperti, kuri vienkārši netic, ka ģenerālvienošanos būs vieglu īstenot.

Visbeidzot, 2017. gada reprezentatīvajā aptaujā uzdevām respondentiem sekojošu jautājumu: ***“Cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir šādiem nosacījumiem? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur ‘1’ ir – tas neietekmē ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē un ‘7’ - šim faktoram ir noteicoša loma lielā ēnu ekonomikas apjoma veidošanā būvniecības nozarē.”*** Rezultāti apkopoti 15. tabulā, norādot uz to, ka politikas veidotājiem jāpievērš pastiprināta uzmanība ne tikai nodokļu likmēm, bet arī būvniecības nozares sadarbībai ar valsti un procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē. Tomēr arī citi minētie nosacījumi ir pietiekoši būtiski, t.i. vērtējums sākot no 4.3 un vairāk (7 baļļu skalā). Tas vēlreiz norāda uz nepieciešamību pēc kompleksas pieejas ēnu ekonomikas mazināšanai un arī to, ka šis nav darbs kas paveicams īsā laikā.

15. tabula. Cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir šādiem nosacījumiem?

Skalā no 1 līdz 7, kur ‘1’ ir – tas neietekmē ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē un ‘7’ - šim faktoram ir noteicoša loma lielā ēnu ekonomikas apjoma veidošanā būvniecības nozarē.

Nodokļu likmēm	5.8
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t.sk. abpusēja uzticība	5.0
Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	5.3
Nodokļu, kas attiecas uz būvniecības nozari, sistēmas saprotamībai un konsekvencei	4.7
Sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem	4.5
Kontrolējošo iestāžu darbam	4.4
Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	4.3

Avots: BASE, 2017

4. Galvenie secinājumi

Kā rāda pieejamie statistikas dati, būvniecības produkcijas apjoms 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu, ir piedzīvojis būtisku kritumu, samazinoties par 17.8% (CSB, 2017). Nozarē, kur valda ļoti asa konkurence, kopējā apjoma kritums nevar neietekmēt arī ēnu ekonomikas lielumu. Atbilstoši SSE Riga “Ēnu ekonomikas indeksa” (Putniņš un Sauka, 2017) pētījumam, kurš tiek veikts kopš 2010. gada, ēnu ekonomikas līmenis būvniecības nozarē Latvijā ir saglabājies ļoti augsts. Proti, vidējais rādītājs 2014-2016 gados ēnu ekonomikai būvniecības nozarē Latvijā ir 40,0 %. Uz būtiskām problēmām attiecībā uz ēnu ekonomikas nozarē norāda arī pieejamie oficiālās statistikas dati.

Rezultāti no reprezentatīvas Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas, kas veiktas 2017. un 2016. gados, norāda, ka ēnu ekonomika nozarē ir tikpat liela problēma kā tā bija gadu iepriekš. Proti, nozares uzņēmumi joprojām vērtē problēmas lielumu ar 4.8 no 7, kur ‘7’ nozīmē - tā ir ļoti liela

problēma, kas būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju. Atbilstoši jaunākajiem pētījuma rezultātiem, ēnu ekonomikas apjoms būvniecības nozarē gan ir nedaudz krities: no 40.0% 2015. gadā uz 38.5% 2016. gadā. Samazinājies ir arī ēnu ekonomikas apjoms visās tās komponentēs. Proti, ir nedaudz samazinājušās aplokšņu algas (34.6% 2016. gadā salīdzinājumā ar 36.3% 2015. gadā) pie situācijas, kad valstī kopumā novērots neliels aplokšņu algu pieaugums (18.1% 2016. gadā salīdzinājumā ar 17.9% 2015. gadā). 2016. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu, ir mazinājusies arī uzņēmumu ienākumu neuzrādīšana (attiecīgi: 18.5% un 19.9%) un darbinieku skaita neuzrādīšana (attiecīgi: 7.6% un 9.6%), kā arī korupcijas apjoms nozarē. Tomēr aplokšņu algas un neuzrādītie ienākumi Latvijas būvniecības nozarē joprojām ir iespaidīgi - būtiski lielāki nekā vidēji Latvijā.

Atbilstoši iegūtajiem rezultātiem, būvniecības nozarē uzņēmumi visvairāk izvairās no darbaspēka nodokļu maksāšanas, pie tam pat salīdzinoši vairāk kā gadu iepriekš. Tam seko izvairīšanās no ienākuma nodokļa un PVN. Tomēr aptaujātie nozares eksperti uzsver ciešo saikni, norādot PVN izkrāpšanas shēmas kā ļoti būtisku avotu skaidrās naudas ieguvei, kas cita starpā tiek izmantots arī aplokšņu algu maksāšanai. Kā uzsver daži no ekspertiem, visticamāk, šādas shēmas tiek 'piesegtas', kas cita starpā, nozīmē, ka problēma nebūt nav viegli un ātri risināma.

Gan uzņēmējiem, gan ekspertiem pētījuma ietvaros tika lūgts identificēt galvenās ēnu ekonomikas apjomu veicinošās problēmas Latvijas būvniecības nozarē. Būtiskākais secinājums, līdzīgi kā ziņojumā gadu iepriekš - rezultāti apstiprina, ka ēnu ekonomika ir kompleksa parādība, kas prasa kompleksu pieeju tās risināšanā - neizdalot vienu vai tikai dažas problēmas, kurām būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība. Proti, identificēto problēmu klāsts skaidri parāda, ka Latvijas politikas veidotājiem ir jāstrādā pie vairākiem - gan ar likumdošanu, gan nodokļu sistēmas sakārtošanu, gan 'domāšanas' un motivācijas uzlabošanu, gan nozari kontrolējošo iestāžu kvalitātes uzlabošanas, komunikācijas ar nozari uzlabošanas saistītiem pasākumiem vienlaikus. Atbilstoši jaunākā pētījuma rezultātiem, augstas nodokļu likmes, nekonsekventa nodokļu politika, nesakārtota tiesiskā vide, zemākās cenas princips iepirkumos, 'vienas dienas uzņēmumu' parādīšanās iepirkumos un iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana ir faktori, kuru problemātiskums tiek vērtēts ar '5' vai vairāk - tātad kā ļoti būtiskas problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu nozarē. Par nepieciešamību ēnu ekonomikas mazināšanai izmantot kompleksu pieeju piekrīt arī aptaujātie nozares eksperti.

Pētījuma rezultāti norāda, ka, pēc uzņēmēju domām, visefektīvāk 2016. gadā politikas veidotāji Latvijā ir strādājuši pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas (vidējais vērtējums 4.1 skalā no 1-7, kur '7' nozīmē augstāko vērtējumu). Tam seko darbs pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanas, būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana, sasaistot ar Publisko iepirkumu

likumu, kā arī regulējuma administratīvo sodu piemērošanas praksei par pārkāpumiem būvniecībā pilnveidošanā. Kā mazāk efektīvas, savukārt, uzņēmēji novērtējuši politikas veidotāju iniciatīvas t.s. baltā saraksta pilnveidošanai, atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos veicināšanu un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu, kā arī regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu ieviešanu. Arī aptaujātie eksperti norāda, ka politikas veidotāji iepriekšējā gadā neko būtisku ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē nav izdarījuši. Savukārt, iesāktās izmaiņas, pēc ekspertu domām, lielā mērā ir ļoti vajadzīgas, tomēr, diemžēl, notiek ļoti lēni un pārmērīgi birokrātiski.

Rezultāti apliecina, ka kopumā būvniecības nozarē nav vienotības attiecībā uz lielāko daļu no plānotajām vai uzsāktajām iniciatīvām. Piemēram, lai arī politikas darbu - vismaz uzsāktu - pie būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanas, kā arī darbu pie regulējuma administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanas, uzņēmēji kopumā vērtē kā efektīvu, aptuveni puse aptaujāto arī neuzskata šādas aktivitātes kā vēlamas. Līdzīgi, kā tādas, kas pozitīvi neietekmēs ēnu ekonomikas mazināšanos Latvijas būvniecības nozarē, vismaz 40% aptaujāto, citu starpā, min sekojošas aktivitātes: "izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai"; "izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektronisku reģistrēšanu un to kustības uzskaiti būvobjektā", kā arī "izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem."

Par to, kāpēc atsevišķas iniciatīvas var nebūt vēlamas lielākai vai mazākai daļai būvniecības uzņēmumu, jautājām nozaru ekspertiem, Latvijas lielo uzņēmumu pārstāvjiem ar ilgstošo pieredzi būvniecības nozarē. Kā norāda eksperti, nozarē attiecībā uz dažādām ieviešamajām iniciatīvām nav vienotības atšķirīgu iemeslu dēļ, tai skaitā arī dēļ nevēlēšanās iziet no pelēkās zonas. Tāpēc, lai arī ģenerālvienošanos aptaujātie eksperti kopumā uzskata par pozitīvu un nozarei vajadzīgu, tomēr eksperti norāda, ka šo iniciatīvu īstenot viegli nebūs.

Ceram, ka pētījumā apkopotās atziņas un ieteikumi palīdzēs Latvijas politikas veidotājiem turpināt darbu pie analītiskākiem un veiksmīgākiem risinājumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē. Nobeigumā - ļoti svarīgi uzsvērt, ka identificēto komplekso ēnu ekonomikas problēmu risināšanai un aktivitāšu ieviešanai būvniecības nozarē, būtiska ir ne tikai dažādu nozaru ministriju aktīva iesaiste un savstarpēji koordinēts darbs, bet arī sadarbība ar pašu nozari. Šajā kontekstā ir ļoti būtiski, lai nozares uzņēmumi skaidri apzinās ilgtermiņa ieguvumus no vairāku, pašreiz diskusiju krustugunīs nonākušu iniciatīvu ieviešanas. Tāpēc ieteiktu politikas veidotājiem, kuri iesaistījušies ēnu ekonomikas mazināšanas un konkurētspējas

palielināšanas būvniecības nozarē iniciatīvu plānošanā un īstenošanā, pie spoguļa pielikt sekojošu, vienu no aptaujāto ekspertu paustajiem viedokļiem: “(Tikai tad var sagaidīt rezultātu), ja būvuzņēmējs redzēs, ka šī iniciatīva dos kādas priekšrocības- tas veidos priekšnoteikumus pasūtījumu iegūšanai vai tamlīdzīgi. Te par ideju neviens neko negrib, ar saukļiem un lozungiem lietām mēs esam daudz kam jau izgājuši cauri...”

Atsauces

- Becker, G. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy* 76(2), 169-217.
- CSB (2017) <http://www.csb.gov.lv/notikumi/2016-gada-buvnieciba-kritums-par-178-45390.html>. Skatīts 2017. gada aprīlī.
- Putniņš, T. un A. Sauka (2017). Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009-2016. SSE Riga: Latvija.
- Putniņš, T. un A. Sauka (2016). Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009-2015. SSE Riga: Latvija.
- Putniņš, T. and A. Sauka (2015). Measuring the Shadow Economy Using Company Managers. *Journal of Comparative Economics*, 43 (2015), 471-490.

Pielikums Nr. 1. Aptaujas anketa reprezentatīvam Latvijas būvniecības nozares pētījumam, 2017. gads.

Sveicināti, mani sauc ... un šo pētījumu veicam sadarbībā ar Rīgas Ekonomikas augstskolu. Pētījuma galvenais mērķis ir apkopot Latvijas būvnieku viedokļus par problēmām un risinājumiem, lai uzlabotu konkurētspēju, tai skaitā mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē.

Noteikti gribu uzsvērt, ka mūs interesē tikai un vienīgi Jūsu personīgais eksperta viedoklis, un nekādā veidā mēs nenorādām uz to, ka, piemēram, Jūsu uzņēmums neuzrādītu jebkādas darbības rezultātus. Jūsu sniegtās atbildes tiks prezentētas tikai un vienīgi apkopotā veidā ar citu uzņēmumu vadītāju sniegtajām atbildēm. Intervija ir 100% konfidenciāla un dati tiks prezentēti tikai apkopotā veidā, bez iespējas identificēt Jūs vai Jūsu uzņēmumu.

Lūdzam būt atklātiem savās atbildēs, jo Jūsu ieteikumi var būt ļoti noderīgi nozares un, līdz ar to, ļoti ceram - arī Jūsu pārstāvētā uzņēmuma konkurētspējas pastiprināšanai.

Par Jūsu uzņēmumu

1. Kurš no šī iedalījuma vislabāk raksturo jūsu uzņēmuma profilu (norādiet vienu, galveno)?

1. Ēku būvniecība
2. Ceļu būvniecība
3. Dzelzceļu būvniecība
4. Tiltu, tuneļu būvniecība
5. Energoapgādes
6. Elektrība, telekomunikācijas
7. Hidrotehniskie objekti
8. Nekvalificētie un citi specializētie būvdarbi
9. Cits (BEIGT INTERVIJU)

2. Kāds bija uzņēmuma aptuvenais pārdošanas apjoma apgrozījums 2016. gadā?

1. Līdz 100 000 EUR
2. No 100 0001 – 500 000 EUR
3. No 500 001 – 1 miljonam EUR
4. No 1-3 miljoniem EUR
5. No 3-10 miljoniem EUR
6. Vairāk par 10 miljoniem EUR

3. Kāds ir aptuvenais kopējais uzņēmumā nodarbināto darbinieku skaits šobrīd (pilna laika ekvivalents, ieskaitot Jūs)?

1. No 1-5
2. No 6-10
3. No 11-50
4. No 51-100
5. No 101-500
6. Virs 500

4. Kurā reģionā uzņēmums ir reģistrēts:

- 1 Rīga
- 2 Pierīga
- 3 Kurzeme
- 4 Vidzeme
- 5 Zemgale
- 6 Latgale

Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi nozarē

5. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 - nav problēma un tas neietekmē konkurētspēju, bet 7 - tā ir ļoti liela problēma, būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

6. Kāda ir aptuvena varbūtība (no 0 līdz 100%) tikt “noķertam” tipiskai kompānijai Jūsu nozarē, ja uzņēmums:

(6.1) neuzrāda ieņēmumus (peļņu)?

1. 0% iespējamība
2. 1-10%
3. 11-30%
4. 31-50%
5. 51-75%
6. 75% un lielāka iespējamība

(6.2) neuzrāda darbinieku skaitu?

1. 0% iespējamība
2. 1-10%
3. 11-30%
4. 31-50%
5. 51-75%
6. 75% un lielāka iespējamība

(6.3) neuzrāda savu darbinieku algu?

1. 0% iespējamība
2. 1-10%
3. 11-30%
4. 31-50%
5. 51-75%
6. 75% un lielāka iespējamība

(6.4) veic neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ kontraktu?

1. 0% iespējamība
2. 1-10%
3. 11-30%
4. 31-50%
5. 51-75%
6. 75% un lielāka iespējamība

7. Lūdzu, novērtējiet, cik efektīvi 2016. gadā valsts ir īstenojusi politiku (iniciēti, izstrādāti un/ vai ieviesti dažādi instrumenti) ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir ļoti neefektīvi, bet 7 – ļoti efektīvi.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

8. Lūdzu novērtējiet cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā lai īstenotu sekojošas iniciatīvas. Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir ļoti neefektīvi, bet 7 – ļoti efektīvi.

Papildus norādiet, vai Jūsaprāt šāda iniciatīva nozarei kopumā ir vēlama (t.i. potenciāli samazina ēnu ekonomiku nozarē un palielina tās konkurētspēju): ja vēlama atzīmējiet ‘V’, ja nevēlama, atzīmējiet ‘N’.

8.1. Izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.2. Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.3. Izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.4. Izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerālu uzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un	V	N	1	2	3	4	5	6	7

kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem									
8.5. Izstrādāt un ieviest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanā	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.6. Izstrādāt un ieviest regulējumu kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.7. Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana- Izstrādāt un ieviest regulējumu kas noteiktu detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.8. T.s. "baltā saraksta" uzņēmumu priekšrocību t.sk. publiskajos iepirkumos, pilnveidošana.	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.9. Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	V	N	1	2	3	4	5	6	7
8.10 Veicināt atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu	V	N	1	2	3	4	5	6	7

9. Jūsaprāt, kādas būtu sekas, ja kompānija jūsu nozarē tiktu "noķerta" par nepatiesu rādījumu sniegšanu?

1. Nekas nopietns
2. Neliela soda nauda
3. Nopietna soda nauda, kas ietekmētu kompānijas konkurētspēju
4. Nopietna soda nauda, kas var novest kompāniju līdz maksātnespējai/bankrotam
5. Kompānija būs spiesta pārtraukt savu darbību

10. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais jūsu nozarē strādājošo uzņēmumu ieņēmumu neuzrādīšanas līmenis (%) 2016. gadā?

Firmas neuzrāda aptuveni ____ % no šī pārskata gada (2016) faktiskās peļņas

11. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais jūsu nozarē strādājošo firmu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmenis (%) 2016. gadā?

Firmas neuzrāda aptuveni ____ % no šī pārskata gada (2015) faktiskā darbinieku skaita.

12. Pēc Jūsu domām, kāda ir aptuvenā neuzrādītā darbinieku algas daļa (%) jūsu nozarē 2016. gadā? (Piemēram, ja uzrādītā alga ir 100 EUR, bet reāli tiek maksāti 400 EUR, tad neuzrādītā algas daļa ir 75%; ja 200 EUR un 400, tad 50%).

Firmas 2016. gadā neuzrādīja aptuveni ____ % no faktiski izmaksātās darbinieku algas.

13. Pēc Jūsu domām, kāds ir aptuvenais % no ienākumiem (apgrozījuma) gadā, ko firmas jūsu nozarē maksā neoficiālos maksājumos, lai 'nokārtotu lietas'? Vērtējumu, lūdzu, sniedziet par 2016. gadu.

2016. gadā firmas neoficiālos maksājumos izdeva aptuveni ____ % no gada apgrozījuma.

14. Jūsaprāt, no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk?

VIENA ATBILDE.

1. Darbaspēka nodokļi
2. Ienākuma nodoklis
3. PVN (Pievienotās vērtības nodoklis)
4. Cits, lūdzu precizējiet
5. Neizvairās no nodokļu nomaksas

15. Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (TOP 3-5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur '1' ir pilnībā nepiekrītu, bet '7' – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām TOP 3-5 problēmām.

15.1. Iepirkumos tiek pārsvarā lietots 'zemākās cenas' princips	1	2	3	4	5	6	7
15.2. Nav noteikta adekvāta minimālā alga būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
15.3. Nekonsekventa nodokļu politika	1	2	3	4	5	6	7
15.4. Augstas nodokļu likmes	1	2	3	4	5	6	7
15.5. Nesakārtota tiesiskā vide - nav efektīva strīdu izskatīšanas kārtība	1	2	3	4	5	6	7
15.6. Mikro uzņēmumu esamība būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
15.7. Kontrolējošo iestāžu darbinieku nekompetence	1	2	3	4	5	6	7
15.8. Nesakārtota kontroles sistēma	1	2	3	4	5	6	7
15.9. Drastiski sodi un sankcijas	1	2	3	4	5	6	7
15.10. Nepilnīgs regulējums būvniecības procesam, tajā skaitā attiecībā uz prasībām būvkomersantiem	1	2	3	4	5	6	7
15.11. Problēmas ar būvvalžu darbu	1	2	3	4	5	6	7
15.12. Augsta konkurence nozarē	1	2	3	4	5	6	7
15.13. Vienkārši neredzam jēgu apmaksāt nodokļus (sociālās garantijas, valsts sniegtie pakalpojumi u.c.)	1	2	3	4	5	6	7
15.14. Iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana	1	2	3	4	5	6	7
15.15. Būvprojektu kvalitātes problēma	1	2	3	4	5	6	7
15.16. "Vienas dienas/ projekta" uzņēmumu parādīšanās konkursos	1	2	3	4	5	6	7
15.17. Nekompetents pasūtītājs							

16. Cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir šādiem nosacījumiem? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir – tas neietekmē ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē un 7 - šim faktoram ir noteicoša loma lielā ēnu ekonomikas apjoma veidošanā būvniecības nozarē.

16.1. Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	1	2	3	4	5	6	7
16.2. Kontrolējošo iestāžu darbam	1	2	3	4	5	6	7
16.3. Nodokļu likmēm	1	2	3	4	5	6	7
16.4. Sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem	1	2	3	4	5	6	7
16.5. Nodokļu, kas attiecās uz būvniecības nozari, sistēmas saprotamībai un konsekvencei	1	2	3	4	5	6	7
16.6. Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
16.7. Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t.sk. abpusēja uzticība	1	2	3	4	5	6	7

Pielikums Nr. 2. Ēnu ekonomikas cēloņi, izaicinājumi un uzņēmēju pielietotās stratēģijas. Interviju vadlīnijas ar atsevišķiem Latvijas lielo būvniecības nozaru uzņēmumu vadītājiem.

Kas, Jūsaprāt, ir galvenie salīdzinoši lielā ēnu ekonomikas apjoma cēloņi būvniecības nozarē Latvijā: 3-5 būtiskākās problēmas kurām politikas veidotājiem būtu jāpievērš uzmanība?

Kas, Jūsaprāt, ir mainījies, salīdzinoši ar situāciju pirms gada? Proti,

- Ko politikas veidotāji ir izdarījuši vai vismaz uzsākuši darīt lai ēnu ekonomika mazinātos- pozitīvie piemēri.
- Varbūt ir kādas iniciatīvas kuras politikas veidotāji īstenojuši iepriekš un kuras tikai tagad sāk dot rezultātus?
- Kas ir tās ēnu ekonomikas mazināšanas iniciatīvas par kurām tiek runāts- tās tiek plānots ieviest vai kuras ir ieviestas (gan iepriekšējā gada laikā gan pirms tam), bet kuras, jūsaprāt, nedotu plānoto rezultātu. Kāpēc?

Vai varat pastāstīt par kādiem piemēriem- no prakses- kad Jūsu vai kāds cits uzņēmums būvniecības nozarē Latvijā saskārās ar kādu no minētajām problēmām? Pastāstiet arī kā uzņēmēji risināja šo problēmu?

Cik efektīvi, Jūsaprāt, kopumā ir izrādījušies Latvijas politikas veidotāju izstrādātie instrumenti, lai mazinātu ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas būvniecības nozarē?

Jūsaprāt, no kādu nodokļu nomaksas visvairāk notiek izvairīšanās Latvijas būvniecības nozarē- kur (t.i. uzņēmumu lielums, darbības joma/ fāze) un kāpēc? Vai šajā ziņā ir kādas izmaiņas attiecībā uz situāciju pirms gada un ja jā, kas to ir ietekmējis?

Finanšu ministrija ir izstrādājusi un gada laikā uzsākusi ieviest plānu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā. Vai, kā nozares eksperts, varat minēt kuras no šī plāna aktivitātēm ir palīdzējušas mazināt ēnu ekonomikas apjomu tieši būvniecības nozarē?

Vai kā nozares eksperts varat īsumā sniegt iespējami konkrētas rekomendācijas politikas veidotājiem ko varētu darīt lai galvenos ēnu ekonomikas problēmjautājumus, kurus minējāt iepriekš, risinātu vai vismaz uzsāktu to risināšanu?

Par ģenerālvienošanos- kas tiek darīts, kas netiek? Kā ietekmētu ēnu ekonomiku un konkurētspēju nozarē?

Par minimālās algas noteikšanu nozarē- kas tiek darīts, kas netiek? T.sk. saikne ar klasifikatoru. Kā ietekmētu ēnu ekonomiku un konkurētspēju kopumā nozarē?

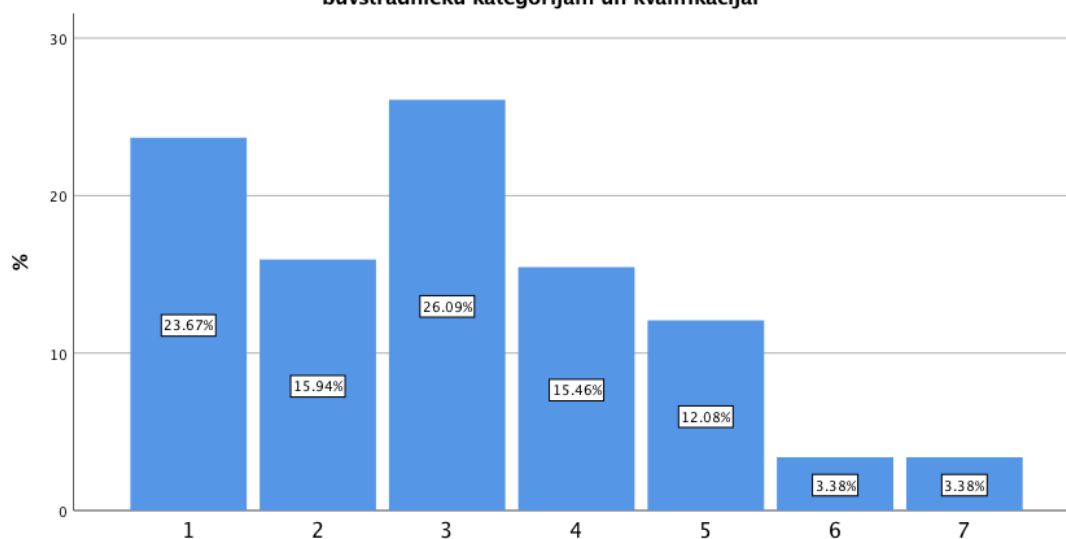
Kā vērtējat elektronisko laika uzskaiti nozarē un šī instrumenta ietekmi?

Par vēlamām un nevēlamām aktivitātēm (sk. reprezentatīvās aptaujas rezultātus, 8. jautājums): kāpēc atsevišķas iniciatīvas un kam varētu nebūt vēlamas?

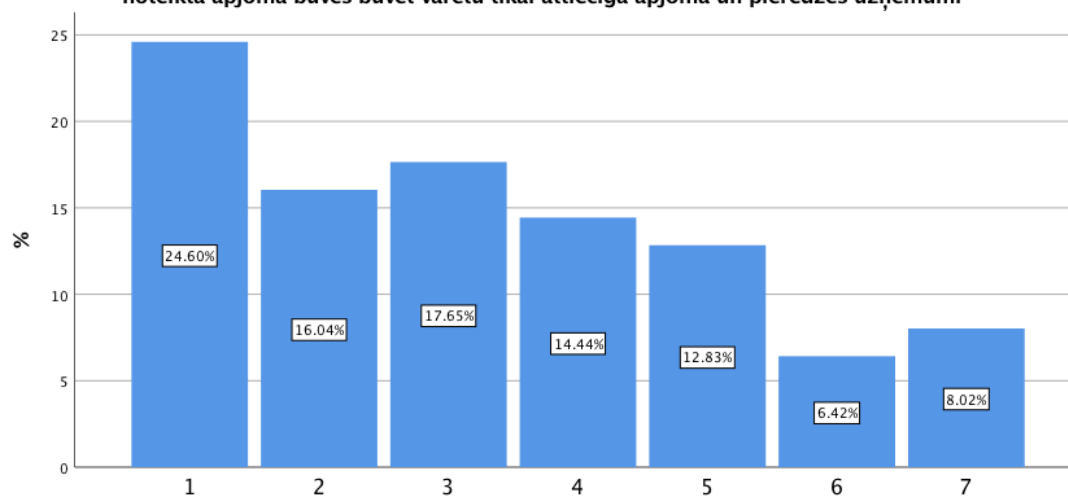
Pielikums Nr. 3. Atbilžu sadalījums, 8. jautājums. Lūdzu novērtējiet cik efektīvi politikas veidotāji ir strādājuši 2016. gadā lai īstenotu sekojošas iniciatīvas.

Vērtējums skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir ļoti neefektīvi, bet 7 – ļoti efektīvi.

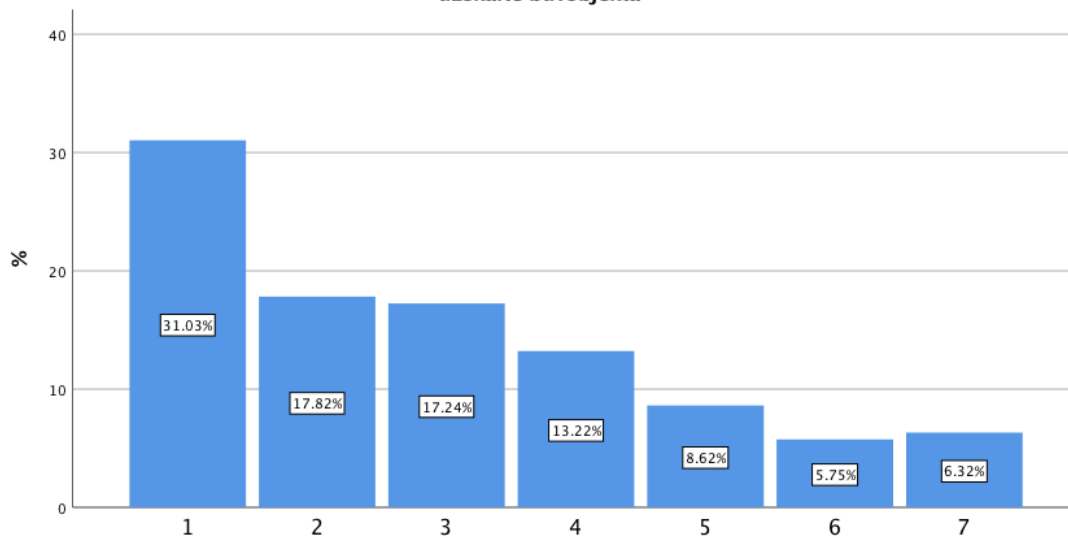
Izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai

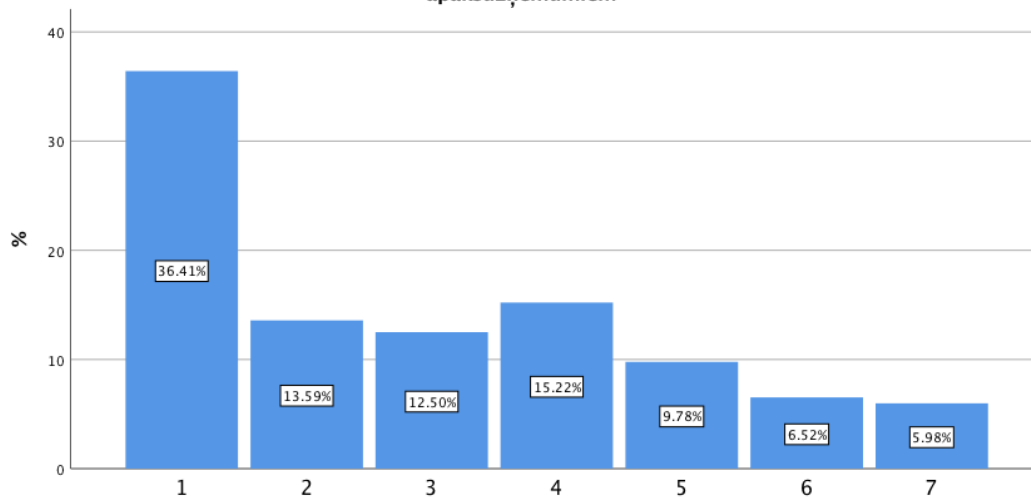
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi

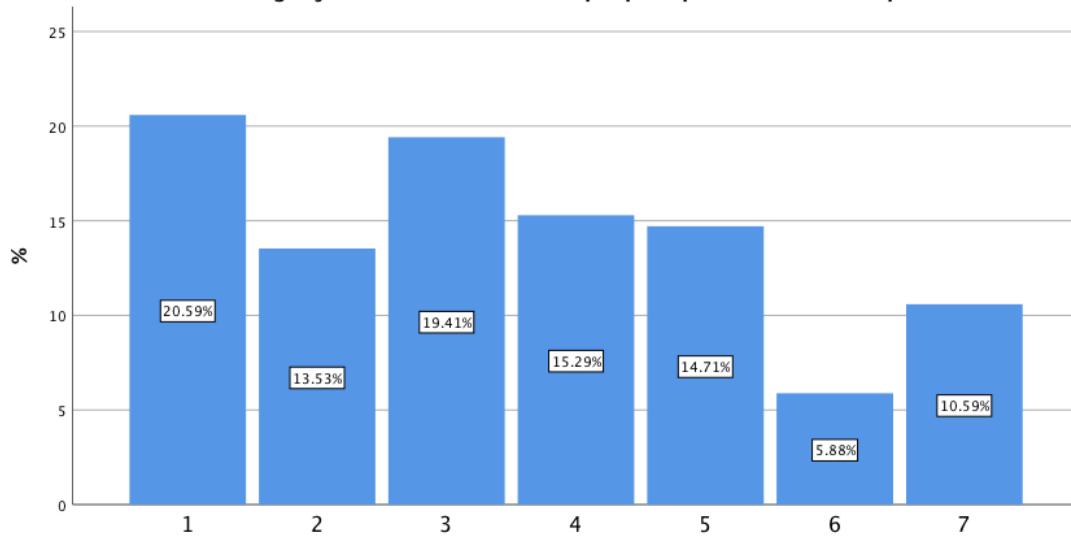
Izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā

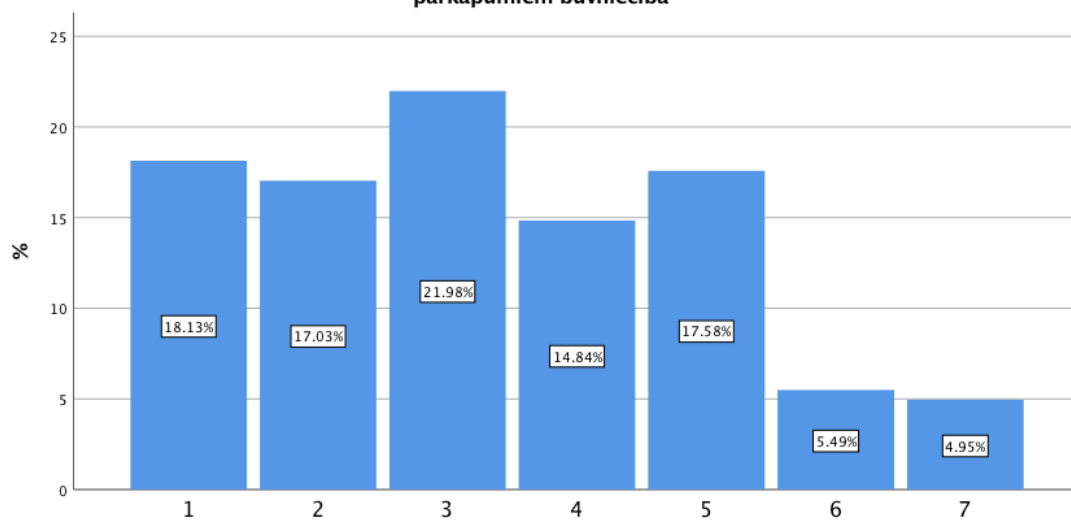
Izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerālsuzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem

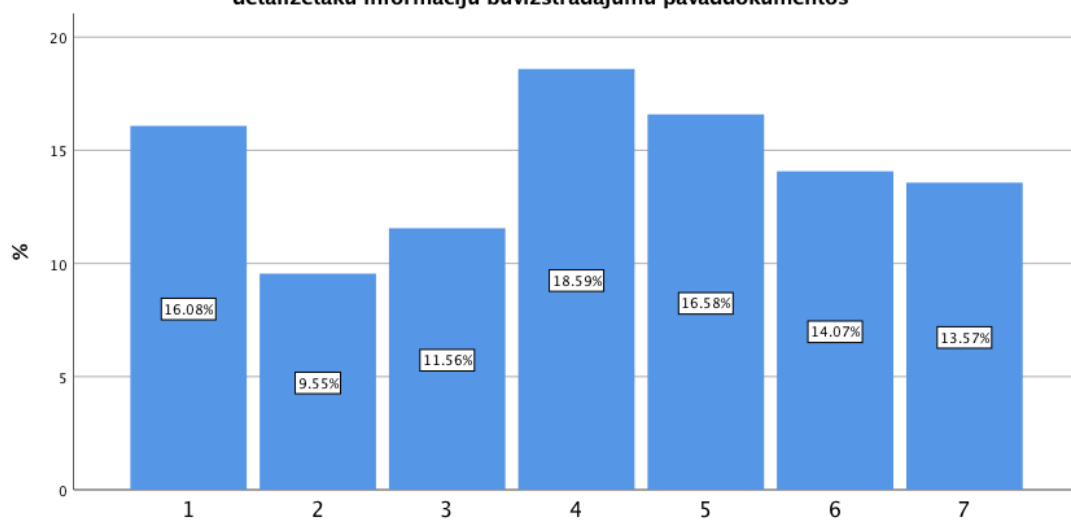
Izstrādāt un ieviest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanā

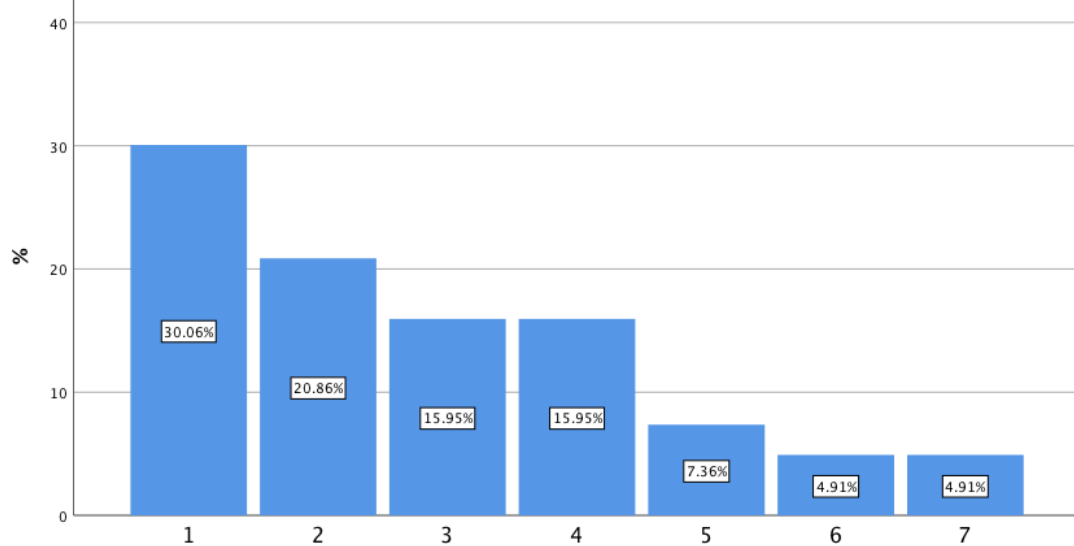
Izstrādāt un ieviest regulējumu kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā

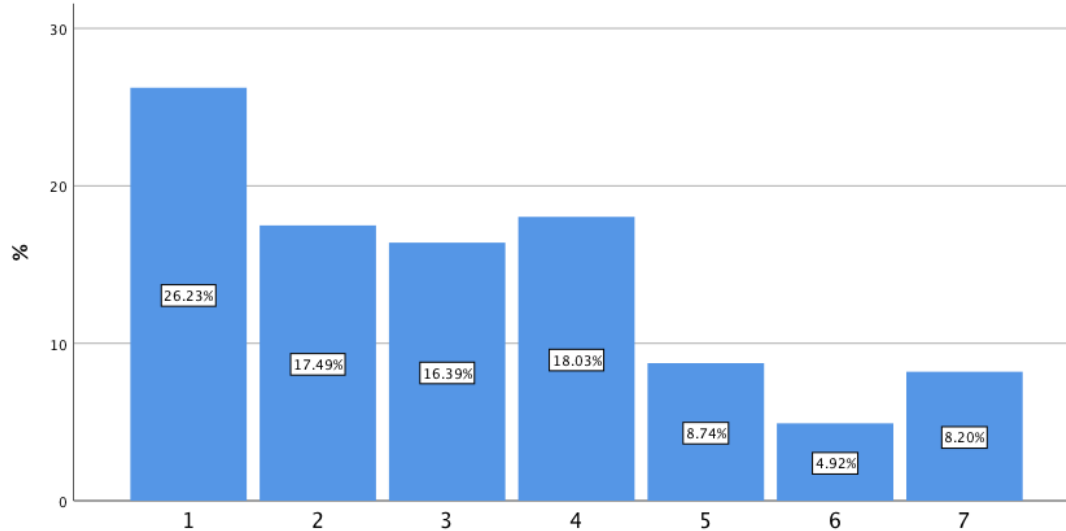
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana– Izstrādāt un ieviest regulējumu kas noteiktu detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos

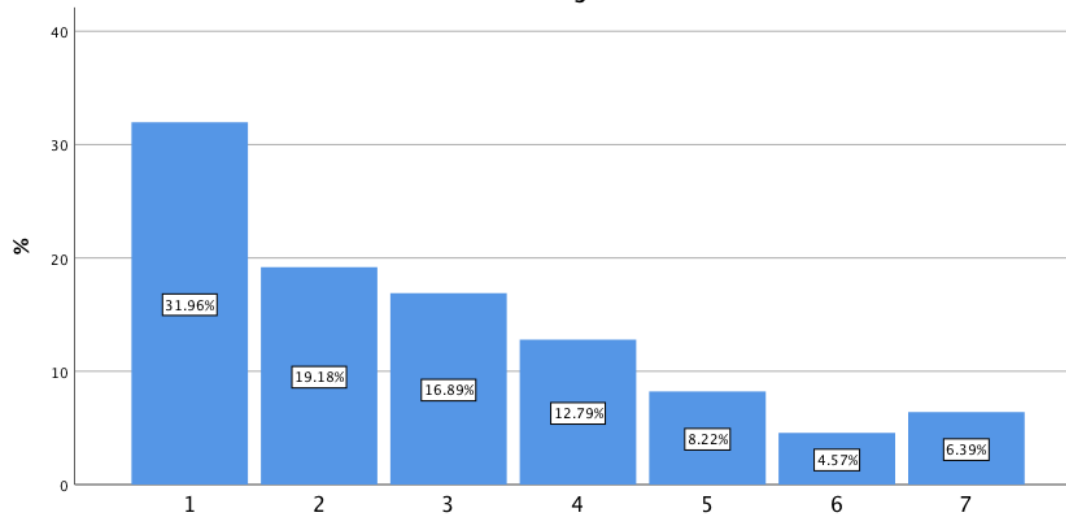
T.s. "baltā saraksta" uzņēmumu priekšrocību t.sk. publiskajos iepirkumos, pilnveidošana

Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus

Veicināt atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu

Pielikums Nr. 4. 8 jautājums. Vēlama vai nevēlama aktivitāte atkarībā no uzņēmuma lieluma

8.1. Izstrādāt un ieviest regulējumu par obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	53	40	15	14	7	3	132
	%	52.5%	58.0%	57.7%	60.9%	77.8%	100.0%	57.1%
Nevēlama	Skaits	48	29	11	9	2	0	99
	%	47.5%	42.0%	42.3%	39.1%	22.2%	0.0%	42.9%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.2. Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	62	43	14	18	5	3	145
	%	61.4%	62.3%	53.8%	78.3%	55.6%	100.0%	62.8%
Nevēlama	Skaits	39	26	12	5	4	0	86
	%	38.6%	37.7%	46.2%	21.7%	44.4%	0.0%	37.2%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.3. Izstrādāt un ieviest regulējumu par nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	57	33	10	8	6	3	117
	%	56.4%	47.8%	38.5%	34.8%	66.7%	100.0%	50.6%
Nevēlama	Skaits	44	36	16	15	3	0	114
	%	43.6%	52.2%	61.5%	65.2%	33.3%	0.0%	49.4%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.4. Izstrādāt un ieviest regulējumu par pienākumu ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaitis	55	40	12	11	4	2	124
	%	54.5%	58.0%	46.2%	47.8%	44.4%	66.7%	53.7%
Nevēlama	Skaitis	46	29	14	12	5	1	107
	%	45.5%	42.0%	53.8%	52.2%	55.6%	33.3%	46.3%
Kopā skaitis		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.5. Izstrādāt un ieviest regulējumu administratīvo sodu par pārkāpumiem būvniecībā palielināšanā

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaitis	43	31	8	8	3	2	95
	%	42.6%	44.9%	30.8%	34.8%	33.3%	66.7%	41.1%
Nevēlama	Skaitis	58	38	18	15	6	1	136
	%	57.4%	55.1%	69.2%	65.2%	66.7%	33.3%	58.9%
Kopā skaitis		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.6. Izstrādāt un ieviest regulējumu kas pilnveidotu administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaitis	77	51	17	15	8	3	171
	%	76.2%	73.9%	65.4%	65.2%	88.9%	100.0%	74.0%
Nevēlama	Skaitis	24	18	9	8	1	0	60
	%	23.8%	26.1%	34.6%	34.8%	11.1%	0.0%	26.0%
Kopā skaitis		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.7. Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana- Izstrādāt un ieviest regulējumu kas noteiktu detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaitis	59	33	8	9	4	2	115
	%	58.4%	47.8%	30.8%	39.1%	44.4%	66.7%	49.8%
Nevēlama	Skaitis	42	36	18	14	5	1	116

%	41.6%	52.2%	69.2%	60.9%	55.6%	33.3%	50.2%
Kopā skaits	101	69	26	23	9	3	231
Kopā %	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.8. T.s. "baltā saraksta" uzņēmumu priekšrocību t.sk. publiskajos iepirkumos, pilnveidošana.

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	65	40	17	13	5	2	142
	%	64.4%	58.0%	65.4%	56.5%	55.6%	66.7%	61.5%
Nevēlama	Skaits	36	29	9	10	4	1	89
	%	35.6%	42.0%	34.6%	43.5%	44.4%	33.3%	38.5%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.9. Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	82	47	19	18	8	3	177
	%	81.2%	68.1%	73.1%	78.3%	88.9%	100.0%	76.6%
Nevēlama	Skaits	19	22	7	5	1	0	54
	%	18.8%	31.9%	26.9%	21.7%	11.1%	0.0%	23.4%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

8.10 Veicināt atteikšanos no 'zemākās cenas' principa piemērošanas publiskajos iepirkumos un pāriešanu uz saimnieciskā izdevīguma vērtēšanu

		Līdz 100 000 EUR	100 0001 – 500 000 EUR	500 001 – 1 miljonam EUR	1-3 miljoniem EUR	3-10 miljoniem EUR	Vairāk par 10 miljoniem EUR	Kopā
Vēlama	Skaits	95	62	23	20	9	3	212
	%	94.1%	89.9%	88.5%	87.0%	100.0%	100.0%	91.8%
Nevēlama	Skaits	6	7	3	3	0	0	19
	%	5.9%	10.1%	11.5%	13.0%	0.0%	0.0%	8.2%
Kopā skaits		101	69	26	23	9	3	231
Kopā %		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Pielikums Nr. 5. Latvijas būvniecības nozares statistikas rādītāji

Informācija par izplatītākajām profesijām būvniecības nozarē 2016.gadā

Aprēķinos izmantoti dati, kas apkopoti pēc katra konkrētā perioda pārskatu iesniegšanas termiņa beigām

Profesija	Vidējais darba vietu skaits		Vidējais nostrādāto stundu skaits vienai darba vietai mēnesī		Vidējā stundas tarifa likme, EUR	
	Būvniecības nozarē	LBP biedriem	Būvniecības nozarē	LBP biedriem	Būvniecības nozarē	LBP biedriem
931301 Būvstrādnieks	3 295	74	111	142	4,18	7,00
132305 Būvdarbu vadītājs	2 405	232	92	128	8,6	12,42
711102 Būvnieks	1 852	95	117	162	4,37	6,93
112014 Valdes loceklis	1 849	19	105	123	6,15	23,93
932909 Palīgstrādnieks	1 514	17	108	140	3,61	4,97
741102 Elektromontieris	1 277	152	128	141	6,22	7,97
711101 Ēku celtnieks	1 195	19	117	132	4,12	7,38
833203 Kravas automobiļa vadītājs	1 072	103	147	152	5,69	6,31
931201 Ceļa būves palīgstrādnieks	954	89	141	148	5,63	5,84
711501 Namdaris	927	9	120	142	4,68	8,35

Avots: VID dati

Informācija par vidējo nostrādāto stundu skaitu un vidējo stundas tarifa likmi 2016.gadā

Aprēķinos izmantoti dati, kas apkopoti pēc katra konkrētā perioda pārskatu iesniegšanas termiņa beigām

Apskatāmā kopa	Vidējais darba vietu skaits mēnesī	Vidējais nostrādāto stundu skaits vienai darba vietai mēnesī	Vidējā stundas tarifa likme, EUR
VALSTS	768 319	126	5,84
Būvniecības nozare	46 686	118	6,08
LBP biedri	2 481	139	9,13

Avots: VID dati

Būvniecības nozarē nodarbināto darba ņēmēju sadalījums pēc nostrādāto stundu skaita* 2016.gadā

Aprēķinos izmantoti dati, kas apkopoti pēc katra konkrētā perioda pārskatu iesniegšanas termiņa beigām

Periods	Nodarbināto skaits, kuru nostrādāto stundu skaits ir zem normālā darba laika	Nodarbināto skaits, kuru nostrādāto stundu skaits atbilst normālām darba laikam	Nodarbināto skaits, kuru nostrādāto stundu skaits ir virs normālā darba laika	Kopā
janvāris	24 066	15 776	4 394	44 236
februāris	25 734	16 223	2 278	44 235
marts	22 694	11 532	4 840	39 066
aprīlis	23 946	15 311	2 813	42 070

maijs	24 008	13 222	6 528	43 758
jūnijs	25 016	13 632	6 910	45 558
jūlijs	26 495	15 862	3 939	46 296
augusts	27 350	15 242	3 617	46 209
septembris	25 862	16 188	3 661	45 711
oktobris	24 617	16 762	3 913	45 292
novembris	25 132	12 846	6 517	44 495
decembris	26 619	9 996	4 791	41 406

* ja nodarbinātais ir stādājis vairākās darbā vietās, nostrādāto stundu skaits ir summēts visām darbā vietām kopā

Avots: VID dati

Darba devēju sadalījums pēc vidējiem aprēķinātajiem mēneša darba ienākumiem 2016.gadā*

Apskatāmā kopa	Darba devēju vidējais aprēķinātais darba ienākumu apmērs						
	darba ņēmēji nav norādīti	alga 0 EUR	mazāks par minimālo algu	vienāds ar minimālo algu 370 EUR	no minimālās algas līdz 700 EUR	no 700 EUR līdz 1400 EUR	Virš 1400 EUR
VALSTS	1,6%	11,8%	48,1%	7,1%	20,6%	8,1%	2,7%
Būvniecības nozare	1,5%	16,0%	48,0%	4,6%	21,4%	7,0%	1,5%
LBP biedri	-	-	3,8%	-	9,0%	60,6%	26,6%

* informācija no pārskatiem "Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no darba ņēmēju darba ienākumiem, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu pārskata mēnesī"

Avots: VID dati

Darba devēju skaita sadalījums pēc darba ņēmēju skaita 2016.gadā*

Apskatāmā kopa	Darba devēju skaita sadalījums pēc darba ņēmēju skaita						
	nav darba ņēmēju	no viena līdz pieciem darba ņēmējiem	no sešiem līdz 10 darba ņēmējiem	no 11 līdz 50 darba ņēmējiem	no 51 līdz 100 darba ņēmējiem	no 101 līdz 500 darba ņēmējiem	virš 500 darba ņēmējiem
VALSTS	1,6%	73,5%	10,8%	10,9%	1,7%	1,3%	0,2%
Būvniecības nozare	1,5%	64,1%	14,7%	16,6%	2,0%	1,0%	0,1%
LBP biedri	-	2,9%	4,8%	25,7%	26,9%	39,7%	-

* informācija no pārskatiem "Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no darba ņēmēju darba ienākumiem, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu pārskata mēnesī"

Avots: VID dati

Informācija par piešķirtajiem nodokļu samaksas termiņa pagarinājumiem, kuru sākuma datums ir apskatāmajā periodā

Apskatāmā kopa	Piešķirto termiņa pagarinājumu skaits			Piešķirto termiņa pagarinājumu summa, milj. EUR			Nodokļu maksātāju skaits		
	2014.	2015.	2016.	2014.	2015.	2016.	2014.	2015.	2016.
VALSTS	9 249	11 273	11 123	135,07	143,71	120,00	4 590	5 187	5 158
Būvniecības nozare	619	703	813	5,92	5,69	7,44	312	376	400
LBP biedri	4	3	2	0,13	0,14	1,69	3	2	2

Avots: VID dati

Informācija par VID administrēto valsts kopbudžeta maksājumu parādiem, milj. EUR

	01.01.2015.	01.01.2016.	01.01.2017.
Kopējā parādu summa valstī			
Parāda summa kopā, t.sk.:	1 402,47	1 415,91	1 360,20
Aktuālais parāds	972,04	1 005,78	969,73
Termiņa pagarinājumi	61,01	70,41	57,10
Apturētais parāds	369,41	339,72	333,36
Būvniecības nozarē			
Parāda summa kopā, t.sk.:	82,77	91,86	101,00
Aktuālais parāds	57,47	63,60	67,16
Termiņa pagarinājumi	3,28	3,56	3,33
Apturētais parāds	22,02	24,69	30,51
LBP biedriem			
Parāda summa kopā, t.sk.:	0,13	0,0001	0,07
Aktuālais parāds	0,09	0,0001	0,01
Termiņa pagarinājumi	0,04	0,00	0,05
Apturētais parāds	0,00	0,00	0,00

Avots: VID dati

Nodokļu kontroles pasākumu rezultāti būvniecības nozares nodokļu maksātājiem 2015.gadā

Kontroles pasākuma veids	Veiktie kontroles pasākumi			Piemērots naudas sods vai papildus aprēķināti nodokļu maksājumi budžetā	
	skaits	% no kopējā kontroles pasākumu skaita valstī	% no kopējā nodokļu maksātāja skaita nozarē	Summa (tūkst. EUR)	% no kopējās summas valstī
Tematiskās pārbaudes	343	6,4%	1,2%	50,0	3,9%
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	2	0,04%	0,01%	0	
Nodokļu audits	152	12,2%	0,5%	14 177,20	6,1%
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	1	0,08%	0,004%	7,0	0,003%
Saimnieciskās darbības apturēšana	84	8,0%	0,3%	X	X
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	X	X	X	X	X
Apsekošanas	459	11,2%	1,7%	X	X
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	3	0,07%	0,01%	X	X
Kopā	1 038	8,8%	3,7%	14 227,20	6,1
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	6	0,05%	0,02%	7,0	0,003%

Avots: VID dati

Nodokļu kontroles pasākumu rezultāti būvniecības nozares nodokļu maksātājiem 2016.gadā

Kontroles pasākuma veids	Veiktie kontroles pasākumi			Piemērots naudas sods vai papildus aprēķināti nodokļu maksājumi budžetā	
--------------------------	----------------------------	--	--	---	--

	skaits	% no kopējā kontroles pasākumu skaita valstī	% no kopējā nodokļu maksātāja skaita nozarē	Summa (tūkst. EUR)	% no kopējās summas valstī
Tematiskās pārbaudes	274	5,9%	1,0%	64,8	4,9%
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	3	0,06%	0,01%	0,0	
Nodokļu audits	121	10,4%	0,4%	8 985,9	3,1%
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	X	X	X	X	X
Saimnieciskās darbības apturēšana	61	8,7%	0,2%	X	X
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	X	X	X	X	X
Apsekošanas	460	10,9%	1,6%	X	X
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	6	0,1%	0,02%	X	X
Kopā	916	8,5%	3,2%	9 050,7	3,1%
<i>t.sk. LBP biedriem</i>	9	0,08%	0,03%	X	X

Avots: VID dati

Būvniecības dinamika (sezonāli izlīdzināti dati, 2010.gada 4.ceturksnis = 100)

		Būvniecības produkcijas indekss	Ēku būvniecības produkcijas indekss	Inženierbūvju produkcijas indekss
2011	I	90.0	93.9	92.6
	II	99.9	107.7	96.6
	III	120.0	125.6	115.3
	IV	124.4	126.9	121.6
2012	I	116.9	118.3	123.1
	II	127.5	128.6	128.9
	III	129.4	135.2	124.7
	IV	136.0	140.0	132.9
2013	I	127.9	133.8	126.9
	II	134.5	130.7	139.1
	III	144.8	135.2	149.0
	IV	142.1	147.3	139.5
2014	I	157.6	174.6	140.3
	II	155.6	194.0	127.4
	III	145.9	183.5	121.6
	IV	148.9	181.0	131.1
2015	I	157.0	183.0	136.3
	II	150.8	171.8	134.5
	III	152.8	173.6	138.5
	IV	139.2	165.5	127.3
2016	I	127.3	167.0	84.7
	II	122.6	164.5	88.8
	III	119.4	165.7	88.7
	IV	122.4	175.4	90.9

Avots: EM dati